

บทที่ 2

ภพ 3 ในปริเฉทที่ 5 ของพระอภิธรรมมัตถสังคหะ

ในปริเฉทที่ 5 ของพระอภิธรรมมัตถสังคหะนั้นโดยทั่วไปว่าด้วยเรื่อง ภพภูมิซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกับการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ การเวียนเกิดเวียนตายแล้ว ๆ เล่า ๆ ที่เรียกว่าสังสารวัฏ เป็นคำสอนที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา ตามนัยแห่งคำสอนนี้พุทธศาสนาหรือพุทธปรัชญามีทรรศนะว่า トラบโคที่มนุษย์ยังมีกิเลส การกระทำของเขาไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา ใจ ซึ่งประกอบด้วยเจตนาย่อมจัดเป็นกรรม บุคคลที่ยังมีกิเลสและกรรม ตายแล้วย่อมจะต้องเกิดอีก ส่วนจะเกิดอีกที่ไหนอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำไว้ในชีวิตที่ผ่านมา หากทำกรรมดีก็จะไปเกิดในภพภูมิที่ดีคือสุขคติภพ หากทำกรรมชั่วก็จะไปเกิดในทุคติภพ

อภิธรรมมัตถสังคหะ¹ ได้แบ่งภพภูมิต่อออกเป็น 4 คือ "อบายภูมิ ภูมิแห่งอบาย 1 กามสุคติภูมิ ภูมิแห่งสุคติที่ปรารธนา กาม 1 รูปาวจรภูมิ ภูมิที่เป็นรูปาวจร 1 อรูปาวจรภูมิ ภูมิที่เป็นอรูปาวจร 1 ฯ"

แต่ที่จะกล่าวถึงในที่นี้มี 3 ภพภูมิเท่านั้น คือ กามสุคติภพ รูปภพ และอรูปภพ

กามสุคติภพ คือ สุคติภูมิที่เกิดพร้อมกามศันทหา ได้แก่ สัตว์ทั้งหลายที่ยังเกิดในกามสุคติภูมินั้น โดยเนื่องมาจากกามศันทหา คือความยินดี ฟังพอใจ ใน รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหะและอภิธรรมมัตถวิภาวินีภา (ฉบับแปล
เป็นไทย) (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526), หน้า 187.

พระอภิธรรมมัตถสังคหะได้กล่าวไว้ว่า² กามสุคติภูมิมี 7 ระดับคือ มนุสสภูมิ 1

เทวภูมิ 6 แยกได้ดังนี้

1. มนุสสภูมิ
2. จาตุมหหาราชิกาภูมิ
3. ดาวดึงส์ภูมิ
4. ยามาภูมิ
5. ดุสิตาภูมิ
6. นิมมานนรดีภูมิ
7. พรนิมมิตรวสวัตตีภูมิ

พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึงการปฏิสนธิในกามสุคติภพดังนี้³ “สันตฺรณจิตที่สทรคตด้วยอุเบกขาฝ่ายกุศลวิบาก ย่อมเป็นไปแก่พวกมนุษย์ พวกเทวดาผู้อยู่อาศัยบนภาคพื้นด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิ ภวังค์ และจุติ ในกามสุคติภพ ฯ”

ส่วนในปญญกิริยาวัตถุสูตร กล่าวถึงผลของกุศลกรรม ที่เป็นเหตุชักนำไปเกิดในกามสุคติภูมิ ระดับต่าง ๆ ของกามาวจรสุคติ 7 ระดับ มีดังนี้⁴

1. ประกอบกุศลกรรมด้วยทานน้อย ศีลน้อย ไม่บำเพ็ญภาวนาเลย ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ที่ไม่ดี อาจยากจนโรคสน หรือบุพพสภาพ
2. ทำกุศลกรรมด้วยการให้ทานพอประมาณ รักษาศีลพอประมาณ ไม่บำเพ็ญภาวนาเลย ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ที่ดี มีร่างกายสมประกอบ มีสติปัญญาใช้ได้ มีฐานะเศรษฐกิจพออยู่ได้ หรือร่ำรวย

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 189-190.

⁴ อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต 23/126/165.

3. ทำกุศลกรรมด้วยการให้ทานมาก รักษาศีลมากไม่บำเพ็ญภาวนาเลยทำให้เกิด
เป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งเทวดาชั้นนี้มีอายุ วรรณะ สุข ยศ อธิปไตย และรูปเป็นต้น
ที่เป็นทิพย์

4. ทำกุศลกรรมด้วยการให้ทานมาก รักษาศีลมาก ไม่บำเพ็ญภาวนาเลยทำให้เกิด
เป็นเทวดาในชั้นดาวดึงส์

5. ทำกุศลกรรมด้วยการให้ทาน รักษาศีลมาก แต่ขาดการบำเพ็ญภาวนาทำให้เกิด
เป็นเทวดาในชั้นยามา

6. ทำกุศลกรรมด้วยการให้ทานมาก รักษาศีลมาก แต่ขาดการบำเพ็ญภาวนา ทำ
ให้เกิด มีน เทวดาในชั้นดุสิต

7. ทำกุศลกรรมโดยการให้ทานมาก รักษาศีลมาก ขาดการบำเพ็ญภาวนา ทำให้
เกิดเป็นเทวดาในชั้นนิมมานรดี

8. ทำกุศลกรรมด้วยการให้ทานมาก รักษาศีลมาก ขาดการบำเพ็ญภาวนา ทำให้
เกิดเป็นเทวดาในชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

สิ่งที่น่าสังเกตุ

ในข้อ 3-8 นั้น มีคำอธิบายเหมือนกันทุกอย่างคือ "ทำกุศลกรรมด้วยการให้ทาน
มาก รักษาศีลมาก แต่ไม่บำเพ็ญภาวนาเลย" ซึ่งการกระทำดังกล่าวส่งผลให้เกิดเป็นเทวดา
ในชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี สาเหตุที่ปฏิบัติ
เหมือนกัน แต่เกิดในสวรรค์ชั้นต่างกันนั้นก็เนื่องจากบุญกุศลที่เกิดจาก "การให้ทานมาก" และ
"รักษาศีลมาก" นั้นมีสภาพเป็นนามธรรม หาใช่ เป็นวัตถุสิ่งของจึงไม่สามารถใช้ภาษามรรยาย
ให้เห็นความแตกต่างเชิงปริมาณอย่างชัดเจนได้ เพราะฉะนั้นจึงไม่สามารถแยกให้เห็นได้ว่า
การเกิดในสวรรค์แต่ละชั้น มีจำนวนการให้ทานและรักษาศีลต่างกันมากน้อย เพียงใด

การบำเพ็ญภาวนา⁵

การบำเพ็ญภาวนา เป็นการฝึกจิตในพระพุทธศาสนา เรียกว่า จิตตภาวนาการ อบรมจิต หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กรรมฐาน คือ งานที่ทำให้จิตใจสูงขึ้น ให้ประเสริฐขึ้นไม่ ปล่อยให้ใจว่างงาน เพราะถ้าปล่อยให้ใจว่างงานก็จะก่อให้เกิดความยุ่งยาก เป็นโทษของ กิเลสที่กลุ้มรุมใจ จึงควรฝึกจิตไม่ให้ว่างงานด้วยการให้จิตอยู่ในกรรมฐาน

กรรมฐานในพระพุทธศาสนามี 2 ชนิดคือ

1. สมถกรรมฐาน คือ การทำให้สงบจากกิเลสประเภทนิวรณ์ที่กลุ้มรุมใจ ได้แก่ การทำสมาธินั้นเอง
2. วิปัสสนากรรมฐาน คือ การฝึกจิตโดยการพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้รู้แจ้งเห็นจริง ตามสภาพของไตรลักษณ์จนทำลายกิเลสได้ และวิปัสสนากรรมฐานตามแบบของพระพุทธศาสนามีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

ข้อควรสัง เกต

สิ่งหนึ่งที่สมถกรรมฐาน แตกต่างจากวิปัสสนากรรมฐานอย่างเห็นชัดก็คือ สมถกรรมฐาน จำเป็นต้องปฏิบัติในสถานที่สงบเงียบอันควรแก่การภาวนา แต่วิปัสสนาไม่จำเป็นต้องใช้สถานที่สงบอยู่ที่ใดก็พิจารณาได้เนื่องจากการเจริญสมถต้องใช้ "ศีล" และ "สมาธิ" ส่วน วิปัสสนานั้นใช้ "ปัญญา"

เมื่อได้กล่าวถึงวิธีหรือทางอันนำไปสู่กายสุคติภพเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ต่อไปก็จะนำสู่กามสุคติภูมิทั้ง 7 ตามลำดับดังนี้

มनुสสนุมิ

มनुสสนุมิ ก็คือ ภูมิอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ ผู้มีจิตใจสูงมีความกล้าหาญในการปฏิบัติ กุศลกรรม สามารถถอนมรณจิตใจ บำเพ็ญสมาธิภาวนา จนถึงขั้นสำเร็จมรรคผลนิพพานได้

⁵ พระศรีวิสุทธิกวี , คู่มือการบำเพ็ญกรรมฐาน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527), หน้า 22.

เนื่องจากอภิธรรมมัตถสังคหะได้กล่าวถึงมนุษย์ในมนุสสญมิ ไว้เพียงเล็กน้อย
จึงนำความในอภิธรรมมัตถวิภาวีนีฎีกามาแสดงเพิ่มเติมดังนี้⁶

มนุษย์

พวกสัตว์ที่ชื่อว่ามนุษย์ เพราะอรธว่า มีใจสูง โดยความเป็นผู้มีใจ
อย่างอุกฤษฏ์ ด้วยคุณทั้งหลายมีสติเป็นผู้กล้า และความเป็นผู้สมควร
แก่พรหมจรรย์เป็นต้น จริงอย่างนั้น แม้พระอริยเจ้ามีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
ผู้บรรลุลุณฐธรรมมีสติ และความเป็นผู้มีปัญญา ให้กุศลกรรมแก่กล้าอย่างยิ่ง
เป็นต้น ก็เป็นมนุษย์ทั้งนั้น ๑ ก็บรรดาชนทั้งหลายผู้อยู่ในทวีปนี้ เหล่าชน
ผู้อยู่ในชมพูทวีป ชื่อว่ามนุษย์โดยนิปปริยาย(โดยตรง) ๑ แต่แม่เหล่าชน
ผู้อยู่ในทวีปน้อย ท่านก็เรียกว่ามนุษย์ เพราะความเป็นผู้มีรูปร่างเหมือน
กันกับชนชาวชมพูทวีปนั้น ๑ แต่ชาวโลกกล่าวว่า "ที่ชื่อว่ามนุษย์เพราะ
อรธว่า เป็นเหล่ากอ คือเป็นบุตรของพระมนุ คือ กษัตริย์ผู้เป็นต้นเดิม ๑"

นอกจากในอภิธรรมมัตถสังคหะ และอภิธรรมมัตถวิภาวีนีฎีกาแล้ว ยังปรากฏ
เรื่องราวที่น่าสนใจเกี่ยวกับมนุษย์ ในพระสูตรต่าง ๆ และ เอกสารอื่น ๆ

กำเนิดและวิวัฒนาการของมนุษย์

ในอัครคัมภีร์สูตร⁷ ได้กล่าวไว้ว่ามนุษย์มาจากพรหมในชั้นอาภัสสรพรหม ซึ่งเมื่อโลก
เกิดพิณาศ สัตว์โดยส่วนมากก็จะไปจุติ ณ ชั้น อาภัสสรพรหม เป็นผู้มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีชาน
ออกจากกายของตนเอง สัจจรไปในอากาศได้อยู่ในวิมานอันงดงาม และเมื่อโลกจะกลับเจริญ
ขึ้นใหม่ เหล่าสัตว์ที่อยู่บนชั้นอาภัสสรพรหมก็จุติลง เริ่มแรกยังมีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ชานออก
มาจากกาย และยังสัจจรไปในอากาศได้

⁶ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหะบาสิและอภิธรรมมัตถวิภาวีนีฎีกา
(ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 203.

⁷ ติชฌนิกาย ปาฎิกวรรค 11/56/76.

ต่อมาได้เกิดจันดินซึ่งถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส สัตว์เหล่านั้นก็พากันล้มลง และเกิดความอยากขึ้น รัศมีกายก็หายไป ผิวกายที่เคยละเอียดก็กลับหยาบ บางพวกก็มีผิวกายงาม บางพวกก็มีผิวกายไม่งาม ก็เกิดการไว้ตัวดูหมิ่นกันขึ้น จันดินก็หายไปเกิดกระบิดินขึ้นแทน มีลักษณะคล้ายเห็ดครุฑหรือเห็ดขี้เหล็ก เมื่อบริโภคน้ำแล้วผิวพรรณก็ต่างกันไปอีกบ้างงามบ้างไม่งาม พวกผิวงามก็ดูถูกดูหมิ่นพวกผิวไม่งาม กระบิดินก็เลยหายไปเกิดเป็น เครือดินขึ้นแทน และเมื่อบริโภคน้ำเข้าไปผิวพรรณก็ยิ่งแตกต่างกันออกไปอีก ก็เกิดการดูถูกเหยียดหยามกันมากขึ้นไปอีก และเหตุการณ์ก็คงเป็นเช่นเดิม จากเครือดินกลายเป็นข้าวสาลี ไม่มีรำ ไม่มีแกลบ กลิ่นหอม ชาวสะอาดเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ร่างกายมนุษย์ก็หายขึ้นกว่าเดิม และปรากฏเพศขึ้น มีเพศหญิง เพศชาย มนุษย์เกิดความเห็นแก่ตัวมากทำกรรมอันเป็นอกุศลกรรม สิ่งที่เคยปรากฏก็หายไปสิ้น และเกิดการแบ่งชั้นวรรณะขึ้น

พวกที่มีคุณธรรม นำเกรงขาม นำเลื่อมใส นำดูน่าชมกว่าผู้อื่นก็ถูกยกย่องให้เป็นเหล่าวรรณะกษัตริย์

พวกที่รู้จักขระเป็นอย่างดี เก่งท่อง จำ มีหน้าที่จัดทำพระคัมภีร์ ก็ถูกกำหนดให้เป็นวรรณะพราหมณ์

ส่วนพวกคนชั้นต่ำมีอาชีพเป็นกรรมกรก็ถูกแบ่งเป็นพวกศูทร

อย่างไรก็ตามพระพุทธองค์ทรงกล่าวว่า คนดี คนชั่ว มิใช่อยู่ที่วรรณะ หากแต่อยู่ที่การกระทำของแต่ละบุคคล มนุษย์ทุกคนสามารถทำความดี สามารถปฏิบัติธรรม และสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ หรือเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือนิพพานได้ ไม่ว่า จะอยู่ในวรรณะใดก็ตาม

การแบ่งชั้นวรรณะนั้น เป็นเพียงการกำหนดความสามารถและอาชีพของแต่ละบุคคลเท่านั้น

การเกิดขึ้นของมนุษย์ตามนัยแห่งอักษิณฺยสุตฺต เป็นการเกิดขึ้นในโลกในช่วงหนึ่ง เท่านั้น ไม่ได้หมายถึงการเกิดขึ้นในโลกครั้งแรกของมนุษย์ ซึ่งการเกิดขึ้นครั้งแรกเช่นนั้น พุทธปรัชญาถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่อาจสาวย้อนไปถึงที่สุดได้

ปฏิบัติที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์

การที่จะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้นต้องอาศัยกรรมเป็นเครื่องชักนำมาเกิดในมนุษยภูมิก็คือ ภูตกรรมที่เรียกว่า กามาวจรภูตกรรม

ชาลฺสไสณฺสูตฺร ได้กล่าวถึงการกระทำอันจะนำมาสู่การเกิดเป็นมนุษย์ดังนี้

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์จากการลักทรัพย์ จากการประทุษร้ายในกาม จากการขูดเตีจ จากการขูดส่อเสียด จากการขูดคำหยาม จากการขูดเพื่อเจ้อ ไม่มีความอยากได้ของผู้อื่น มีจิตไม่ปองร้าย มีความเห็นชอบให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป แก้วสมณะพราหมณ์ บุคคลนั้นเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของพวกมนุษย์⁸

มนุษย์คนใดก็ตามมีธรรมอยู่ในจิตใจ ปฏิบัติตนเป็นผู้มีมนุษยธรรม ตั้งตนอยู่ในปัญญาได้อย่างสม่ำเสมอ มนุษย์ผู้นั้นกำลังเดินสู่ทางที่จะกลับมาเป็นมนุษย์ในชาติต่อไป

เมื่อเดินทางมาสู่ทางที่จะเกิดเป็นมนุษย์แล้ว ก็ไม่ว่าจะสามารถที่จะเกิดมาเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันทุกคนก็หาไม่ บ้างก็เกิดเป็นคนดี คนสวย คนรวย คนมีวาสนา คนมีปัญญา บ้างก็เกิดมาไร้ทรัพย์ พิการ เป็นบ้า อับวาสนา ปัญญาต่ำ เป็นต้น

ที่มนุษย์มีความแตกต่างกันก็เป็นเพราะ กรรมทั้งหลายอันมนุษย์เคยกระทำไว้ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้⁹

จุฬกัมมวิภังคสูตร¹⁰ ได้แสดงให้เห็นถึงกรรมอันทำให้มนุษย์แตกต่างกันออกไป แยกเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

⁸ อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต 24/166/289-290.

⁹ พระเทพมุนี, ภูมิจีวโนสาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2527), หน้า 225.

¹⁰ มัชฌิมนิกาย จุฬปริปัณณาสก 14/579-597/322-329.

1. มีอายุสั้น เพราะฆ่าสัตว์, มีอายุยืนเพราะไม่ฆ่าสัตว์
2. มีโรคมาก เพราะเบียดเบียนสัตว์, มีโรคน้อยเพราะไม่เบียดเบียนสัตว์
3. มีผิวพรรณทราม เพราะชอบถือโกธ, มีผิวพรรณดีเพราะไม่ถือโกธ
4. มีศักดิ์น้อย เพราะมักริษยา, มีศักดิ์มากเพราะไม่ริษยา
5. มีโภคทรัพย์น้อย เพราะไม่ให้ทาน, มีโภคทรัพย์มากเพราะให้ทาน
6. มีสกุลต่ำเพราะกระด้างถือตัวไม่อ่อนน้อม, มีสกุลสูงเพราะเป็นคนอ่อนน้อม

ไม่ถือตัว

7. มีปัญญาทราม เพราะไม่เข้าหาสมณพราหมณ์ไต่ถาม เรื่องกุศล อกุศล เป็นต้น, มีปัญญาดีเพราะ เข้าไปหาสมณพราหมณ์ไต่ถาม เรื่องกุศล อกุศล เป็นต้น

เทวภูมิ

เทวภูมิ ก็คือ ภูมิอันเป็นที่สถิตยอยู่ของผู้ที่เคยทำกามาจรกุศลกรรมมาในอดีตชาติ เป็นผู้ที่ยังพึงพอใจในกามคุณ 5 เป็นผู้ทรงคุณวิเศษ มีร่างกายละเอียดอ่อนกว่ามนุษย์ เทวภูมิทั้งหมดมี 6 ชั้น ได้แก่ จาคุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ตุลิต นิมมานนรตี และปรนิมมิตวคสวดี

อภิธรรมัตถจริภาวินีฎีกา ได้กล่าวถึง เทวดาผู้อยู่ในเทวภูมิดังนี้¹¹

เทพทั้งหลายที่ชื่อว่าจาคุมหาราชิกา เพราะอรรถว่า มีความรักดี* ใน ท้าวมหาราชทั้ง 4 หรือว่าเกิดในจาคุมหาราช อันเป็นสถานที่อยู่แห่ง ท้าวมหาราชทั้ง 4 เหล่านั้น ฯ

¹¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมัตถสังคหบาลีและ อภิธรรมัตถจริภาวินีฎีกา

(ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 204.

* รักดี หมายถึง ความคุ้นเคย ความสนิท ความชิดชม ความรักดี

เหล่าชน ๓๓ คน ร่วมบำเพ็ญบุญด้วยกัน บังเกิดในสถานที่นี้ เพราะเหตุนี้ สถานที่เที่ยวไปร่วมกันนั้น จึงชื่อ เตตติงสะ เตตติงสะ นั้นแล ชื่อว่า ดาวติงสะ (ดาวติงส์) ดาวติงสะ (ชั้นดาวติงส์นั้น เป็นที่อยู่ของหมู่เทพเหล่านั้น เหตุนี้ จึงชื่อว่า ดาวติงส์ ๖ ก็เพราะ เทวโลกชั้นฉกามาพจร มีอยู่แม้ในจักรวาล ที่เหลือทั้งหลาย เพราะคำว่า เทวดาชั้นจาตุมหาราชมีจำนวนพัน เพราะฉะนั้นคำว่า "ดาวติงสะ"นี้ บัณฑิตจึงควรถือเอาว่า เป็น เพียงแต่ชื่อของเทวโลกชั้นนั้นเท่านั้น ๖ พวกเทพที่ชื่อยามะ เพราะอรรถว่าไป คือหลีกไปจากทุกข์ ๖ ที่ชื่อว่าอุสิธ เพราะ อรรถว่าถึง คือได้บรรลุความยินดี คือความอึ้งใจในสิริสมบัติของตน ๖ ที่ชื่อนิรมานรติ เพราะอรรถว่าเทพเหล่านี้มีความยินดี ในโภคสมบัติที่ตนนิรมิตขึ้น ๖ เหล่าเทพที่ชื่อว่าปรนิมิตวสวัตติ เพราะอรรถว่า ใช้อำนาจของตนให้เป็นไปในโภคสมบัติที่เทพพวกอื่น นิรมิตไว้ (คือยินดีใช้สอสมบัติที่เทพเหล่าอื่นนิรมิตไว้ให้) ๖

พระสูตรบางสูตรในพระสุตตันตปิฎกได้กล่าวถึงทางหรือปฏิบัติที่จะไปเกิดใน เทวภูมิดังนี้

ทางสู่จาตุมหาราชิกาภูมิ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการที่จะเกิดในเทวภูมิหรือในสวรรค์นั้นต้องอาศัยบุญกุศล เช่นการให้ทานรักษาศีล เป็นต้น แต่เพื่อให้เห็นอย่างละเอียดลงไปว่าทำกุศลกรรมความดีอย่างไรจึงจะได้ไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา เราจะสามารถทราบได้จาก พระสูตรบางพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ เช่นใน "ทานสูตร"¹² ดังนี้ "อุกรสาริบุตร ในการให้ทานนั้น บุคคลมีความหวังให้ทาน มีจิตผูกพันในผลให้ทาน มุ่งการสั่งสมให้ทาน ให้ทานด้วยคิดว่าตายไปแล้วจักได้เสวยผลทานนี้ เขาผู้นั้นให้ทานนั้นแล้ว เมื่อตายไป ย่อม เข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา"

และจากบุญญกิริยาวัตตสูตร¹³ ดังนี้ "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มุคคผลบางคนในโลกนี้ทำบุญญกิริยาวัตตที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญญกิริยาวัตตที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญญกิริยาวัตตที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา"

ทางสดาวดึงส์สามัญ

การที่จะไปปฏิบัติ เกิด เป็นเทวดาในดาวดึงส์สามัญนี้ต้องทำบุญทำกุศลประกอบกามาจรกุศลกรรมให้มาก พยายามทำตนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ไม่กระทำความชั่วชาน้ำลามกทั้งทางกาย วาจา และใจ และต้องมีการให้ทานและรักษาศีลด้วย

ในบุญญกิริยาวัตตสูตร¹⁴ ก็ได้กล่าวถึงการกระทำอันจะไปปฏิบัติในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังนี้ "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มุคคผลบางคนในโลกนี้ ทำบุญญกิริยาวัตตที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญญกิริยาวัตตที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญญกิริยาวัตตที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์"

ทางสุยามาภูมิ

การจะได้มีโอกาสไปปฏิบัติ เป็นเทวดาในชั้นยามาภูมินั้นจะต้องหมั่นสร้างบุญสร้างกุศลไม่หวั่นไหวในการบำเพ็ญบุญ เช่นการให้ทาน และรักษาศีล เป็นต้น

¹³ อังคุตรนิกาย อัฏฐกนิบาต 23/126/226-227 .

¹⁴ อังคุตรนิกาย อัฏฐกนิบาต 23/126/227 .

สังขารูปัตติสูตร¹⁵ กล่าวถึงการไปเกิดเป็นเทวดาชั้นยามาไว้ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา เธอได้ฟังว่า เทวดาในชั้นยามามีอายุยืน มีวรรณะ มากด้วยความสุข เธอมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ เราเมื่อตายไปแล้วพึงเข้าถึงความเป็น สหายแห่งเทวดาชั้นยามาเกิด เธอจึงตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น ความปรารถนาแห่งวิหการธรรมเหล่านั้น อันเธอเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้ว อย่างนี้ย่อม เป็นไปเพื่อความสำเร็จในภวานานั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้มรรค นี้ปฏิบัติ เป็นไปเพื่อความสำเร็จในความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นยามา

ทางสูตติดาภูมิ

การไปอุบัติ เป็น เทวดา ในชั้นตติดาภูมินี้จะต้อง เป็นผู้หมั่นทำบุญกุศล มีกมลสันดาน ชอบสดับรับฟังธรรม เทศนา เพื่ออบรมปัญญาให้เจริญห่องใส ไม่ท่ว้นทวนในการประกอบ กุศลกรรม ไม่เป็นผู้ประมาทในวัยและชีวิตของตน เร่งสร้างกุศล เช่น บำเพ็ญทานและรักษาศีล อยู่เสมอ

ทางสูนิมมานรดี

ผู้ที่จักมีโอกาสไปอุบัติเป็นเทวดา เสวยทิพยสมบัติ ณ นิมมานรดีจะต้อง เป็นผู้เคยสร้าง กามาวจรกุศลกรรม อบรมจิตใจตนเองให้บริสุทธิ์ปราศจากมลทิน โดยพยายามรักษาศีลมิให้ขาด มีใจสมบูรณ์ด้วยศีล มีวิริยะ อุตสาหะในการบริจาคทาน เป็นอันมาก และด้วยผลแห่งทานและศีล อันสูงส่งดังกล่าวมาแล้ว จะบันดาลให้ไปอุบัติเกิดในนิมมานรดีภูมิได้

¹⁵ มัชฌิมนิกาย อปปริบงคาสก 14/321/192.

ทางส่นปรณมิตวสวัตติ

การที่จะได้มีโอกาสไปปฏิบัติ เป็น เทพ ณ แคนปรณมิตวสวัตติสววรรค์ ต้องสร้าง กองการกุศลที่ยิ่งใหญ่อบรมจิตใจให้สูงส่งด้วยคุณธรรม เมื่อจะให้ทานรักษาศิลก็ค้ต้องบำเพ็ญ อย่างจริงจัง พร้อมด้วยศรัทธาอย่างยิ่งยวด เพราะวิบากแห่งทานและศีลอันสูงส่ง เท่านั้น จึงจะบันดาลให้ไปปฏิบัติในสววรรค์ชั้นนี้ได้

16
สังขารูปัคติสูตร ยังกล่าวถึงวิธีที่จะปฏิบัติ เป็น เทวดาชั้นปรณมิตวสวัตติได้อีก ทางหนึ่งดังนี้

อุกรภิกษุทั้งหลาย ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุเป็นผู้ประกอบศรัทธา ศีล สุตะ จากะ ปัญญา เธอได้ฟังว่า เทวดา ชั้นปรณมิตวสวัตติ มีอายุยืน มีวรรณมากด้วยสุข เธอมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอเราเมื่อตายไป แล้วพึง เข้าถึงความเป็นสหายแห่ง เทวดาชั้นปรณมิตวสวัตติ เกิด เธอจึง ตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น ความปรารถนาและวิหารธรรมเหล่านั้น อัน เธอเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อม เป็นไป เพื่อความสำเร็จ ในภวะนั้น อุกรภิกษุทั้งหลาย นิมรรค นี้ปฏิบัติ เป็นไป เพื่อความสำเร็จ ในความเป็นสหายแห่ง เทวดาชั้นปรณมิตวสวัตติ

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นทำให้ เห็นความสำคัญของจิตว่าการกำหนดจิต เป็น วิธีการอย่างหนึ่งอันจะนำบุคคลไปปฏิบัติ ณ ภพภูมิใดภพภูมิหนึ่งได้

16
เรื่องเดียวกัน.

อายุของ เทวดา

อภิธรรมัตถสังคหะได้กล่าวถึงอายุเทวดาทั้ง 6 ชั้นดังนี้¹⁷

อหนึ่ง 500 ปีทิพย์ เป็นประมาณแห่งอายุของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา โดยการนับปีมนุษย์ได้ประมาณ 9 ล้านปี ๗ จากนั้นเอา 4 คูณ เป็นประมาณแห่งอายุของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ จากนั้นเอา 4 คูณ เป็นประมาณแห่งอายุของเหล่าเทวดาชั้นยามะ จากนั้นเอา 4 คูณ เป็นประมาณแห่งอายุของเหล่าเทวดาชั้นดุสิต จากนั้นเอา 4 คูณ เป็นประมาณแห่งอายุของเหล่าเทวดาชั้นนิมมานรดี และเอา 4 คูณ ต่อจากนี้ไปอีก เป็นประมาณแห่งอายุของเหล่าเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ๗

อายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา

พระอภิธรรมปิฎก¹⁸ ได้แสดงอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาไว้ดังนี้

อายุของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกานั้น มีประมาณเท่าไร?

คือ 50 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น 1 เดือน 12 เดือน โดยเดือนนี้ยเป็น 1 ปี 500 ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา นับอย่างปีมนุษย์มีประมาณเท่าไร? มีประมาณ 9 ล้านปี

เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาจะจุติได้ก็ต้องเป็นไปตามเงื่อนไข 2 ประการคือ

1. หมดกรรม คือ เทวดาหมดกรรมในชั้นจาตุมหาราชิกา ไปจุติที่อื่น
2. หมดอายุ คือ อยู่จนครบอายุขัยของเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา

คือ 50 ปีทิพย์

¹⁷ มหาภูมิบาลปริทัศน์, อภิธรรมัตถสังคหะและอภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา (ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 190.

¹⁸ วิกัณฑ์ ฉบับมทวิวงศ์ 35/1106/623.

อายุของ เทวดาชั้นดาวดึงส์สามัญ

สำหรับอายุของ เทวดาในชั้นนี้ ได้กล่าวไว้ในพระอภิธรรมปิฎก-วิภังคปกรณ์

ดังนี้

อายุของ เทวดาชั้นดาวดึงส์มีประมาณเท่าไร?

คือ 100 ปีมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่ง และคืนหนึ่งของเหล่า เทวดาชั้นดาวดึงส์ 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น 1 เดือน 12 เดือน โดยเดือนนั้นเป็น 1 ปี นับอย่างปีมนุษย์มีประมาณเท่าไร?

มีประมาณ 3 โกฎิ 6 ล้านปี

อายุของ เทวดาชั้นยามาภุญ

ในพระอภิธรรมปิฎก-วิภังคปกรณ์ ได้กล่าวถึงอายุของ เทวดาชั้นยามาภุญไว้

ดังนี้

อายุของ เหล่าเทวดาชั้นยามา มีประมาณเท่าไร?

คือ 200 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่ง เหล่า เทวดาชั้นยามา 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น 1 เดือน 12 เดือนโดยเดือนนั้นเป็น 1 ปี 2,000 ปีทิพย์ โดยปีนั้นเป็นกำหนดอายุเหล่าเทวดาชั้นยามา

นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร?

มีประมาณ 14 โกฎิ 4 ล้านปี

อายุของ เทวดาชั้นดุสิต

พระอภิธรรมปิฎก-วิภังคปกรณ์²⁰ ได้กล่าวถึงอายุของ เทวดาชั้นดุสิตดังนี้

อายุของ เหล่า เทวดาชั้นดุสิต มีประมาณเท่าไร

คือ 400 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งและคืนหนึ่งของเหล่า เทวดาชั้นดุสิต 30 ราตรี โดยราตรีนับเป็น 1 เดือน 12 เดือน โดยเดือนนั้นเป็น 1 ปี 4,000 ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นดุสิต

นับอย่างปีมนุษย์มีประมาณเท่าไร?

มีประมาณ 57 โกฎิ 6 ล้านปี

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 624.

อายุของ เทวดาชั้นนิมมานรดี

เทวดาในชั้นนิมมานรดีมีอายุยืนกว่า เทวดาในชั้นดุสิตอยู่ประมาณ 4 เท่า ใน พระอภิธรรมปิฎก-วิภังคปกรณ์²¹ ได้กล่าวถึงอายุของ เทวดาชั้นนิมมานรดีไว้ดังนี้

อายุของ เทวดาในชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

พระอภิธรรมปิฎก-วิภังคปกรณ์²² ได้กล่าวถึงอายุของ เทวดาในชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ดังนี้

อายุของ เหล่า เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี มีประมาณ เท่าไร?

คือ 1,600 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่ง และคืนหนึ่งของเหล่า เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น 1 เดือน 12 เดือน โดยเดือนนั้นเป็น 1 ปี 16,000 ปีทิพย์ โดยปีนั้นเป็นกำหนดอายุของเหล่า เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

นับอย่างปิมมนุษย์ มีประมาณเท่าไร?

มีประมาณ 921 โภกวิ 6 ล้านปี

รูปภพ

รูปภพ คือ ที่เกิดหรือแดน เกิดแห่งเหล่าพรหมผู้เคยได้ก่อกุศลกรรมที่ชื่อว่า รุฬาวจร - กุศลกรรมเอาไว้ เมื่อสิ้นชีวิตได้ไปอุบัติ เป็นรูปพรหม ณ พรหมโลกชั้นต่าง ๆ การจะไปอุบัติ เป็นพรหมได้นั้นต้องอาศัยความเพียรอย่างแรงกล้า ต้องหักห้ามจิตใจให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลส มีความอดสาหะพยายามบำเพ็ญสมถภาวนาจนได้สำเร็จฉฉาน จึงจะไปอุบัติ เป็นพรหมผู้วิเศษได้

²¹ เรื่องเดียวกัน .

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 624-625.

พรหมในรูปภพ

สำหรับ เหล่าพรหมในรูปภพนั้นหาว่ามีเพศไม่ เนื่องจากหมู่พรหมนั้น เป็นผู้ละทิ้งซึ่งความสุขทางกามโดยสิ้นเชิง พรหมพวกนี้ เที่ยง เป็นมนุษย์ระดับนิวรณ์ 5 (กิเลสอย่างกลาง) เรื่องเพศจึงไม่จำเป็น รูปกายที่ออกมา ก็บอกไม่ได้ว่า เป็นหญิงหรือชาย รวมทั้งไม่ต้องบริโภคอาหารเหมือนสัตว์ในภูมิอื่นด้วย พระพรหมทั้งหลาย เอิบอ้อมอยู่ได้ก็ด้วย มีฉนสมาบัติ เป็นอาหาร ดังนั้นจึงไม่ต้องจวนวายด้วย เรื่องการขับถ่ายของ เสีย เช่นมนุษย์

อภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา ได้กล่าวถึงพรหมไว้ดังนี้²³

เหล่าเทพที่ชื่อว่าพรหมปารีสัชชา (คือ เป็นบริษัทของพรหม) เพราะอรรถว่า เกิดในบริษัทของมหาพรหมเหล่านั้น เพราะเป็นผู้บำรุงบำเรอพวกมหาพรหม ๑ ที่ชื่อว่าพรหมปุโรหิตา เพราะดำรงอยู่ในตำแหน่งของพวกมหาพรหมเหล่านั้น ๑ ที่ชื่อว่าพรหม เพราะอรรถว่า เจริญคือรุ่งเรืองด้วยคุณวิเศษทั้งหลาย มีฉนเป็นต้นนั้น ๑ ที่ชื่อว่ามหาพรหม เพราะอรรถว่า เป็นพรหมผู้ใหญ่กว่าพวกพรหมในชั้นปารีสัชชา เป็นต้น โดยความเป็นผู้มีวรรณะ และความเป็นผู้มีอายุยืนนาน เป็นต้น พรหมแม้ ๓ จำพวกนี้สถิตอยู่ในชั้นเสมอกัน ซึ่งรุ่งเรืองด้วยรัศมี แห่งรัศมีที่ประชิดกว่ากัน ๑ ก็พวกพรหมที่ชื่อว่าปริตตภา เพราะอรรถว่า พรหมเหล่านี้มีรัศมีน้อยกว่าพรหมในชั้นสูงๆขึ้นไป ๑ ที่ชื่อว่าอัปมาณภา เพราะอรรถว่าพรหมเหล่านี้มีรัศมีประมาณมิได้ (คือรัศมีมากไม่มีประมาณ) ๑ ที่ชื่อว่าอากัสสรา เพราะอรรถว่า พรหมเหล่านี้ มีรัศมีข่านไปคือแผ่ออกไปแต่ที่นี้ และที่นี้ดูจสายฟ้าแลบออกจากกสิมเมขณะนั้น เพราะพรหมเหล่านั้น มีชั้นธสันดานเกิดมาจากฉนที่มีชีวิต ๑ อีกนัยหนึ่งชื่อว่าอากัสสรา เพราะอรรถว่า

²³ มหาพรหมราชวิทยาลัย, อภิธรรมัตถสังคหบาลี และอภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา

(ฉบับแปลเป็นไทย). หน้า 205-206.

พรหมเหล่านี้มีรัศมีพวยพุ่งคือหยดย้อยออก เหมือนขาดตกออกจากสรีระ
 ดุจเปลวไฟแห่งโคมประทีปด้ามฉนั้น ๆ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าอาภัสสร
 เพราะอรรถว่า มีปกติสว่างไสวด้วยรัศมีตามที่กล่าวแล้ว ๆ พรหม
 ๓ จำพวก แม่เหล่านี้สถิตย์อยู่ในชั้นเดียวกัน ที่รุ่งเรืองด้วยรัศมีแห่ง
 รัศมีที่ประณีตกว่ากัน ๆ รัศมีแห่งสรีระเป็นกลุ่มก้อน ไม่เคลื่อนที่
 ท่านเรียกว่า "สุภา" (คือมีรัศมีสวยงาม) ๆ พวกพรหมที่ชื่อว่า
 ปริตตสุภา เพราะอรรถว่า มีสุภา (รัศมี) นั้นน้อยกว่าพวกพรหม
 ชั้นสูงขึ้นไป ๆ ที่ชื่อว่าอัปมาณสุภา เพราะอรรถว่า พรหมเหล่านั้น
 มีรัศมีสวยงามประมาณไม่ได้ (คือมีรัศมีสวยงามมาก) ๆ ที่ชื่อว่า
 สุกกิตถา เพราะอรรถว่า พรหมเหล่านั้นเคลื่อนกลั่นคลุกเคล้า
 ด้วยรัศมีที่สวยงาม กล่าวคือความหุดขึ้นแห่งแสงสว่างทั่วไป
 (รัศมีที่สว่างทั่วไป) ๆ ก็พระอาจารย์เมื่อควรจะกล่าวว่
 "สุภาภิกข" ดังนี้แต่เพราะรัสสะ ภา ศัพท์ให้สั้นเข้า และแปลง
 ณ อักษรอันมีในที่สุดให้เป็น ห อักษร จึงกล่าวได้ว่า "สุกิตถา"
 ดังนี้ ๆ พรหมทั้งหลายแม่เหล่านั้น สถิตอยู่ในชั้นเดียวกันที่รุ่งเรือง
 ด้วยรัศมีแห่งรัศมีที่ประณีตกว่ากัน ๆ ที่ชื่อว่าเวทูปผลา เพราะ
 อรรถว่า พรหมเหล่านั้นมีผลอย่างไพบุลย์ ซึ่งเกิดด้วยอกนาจของ
 ฌาน ๆ ที่ชื่อว่าอัสถุญา (คือพรหมที่ไม่มีสัจญา) เพราะอรรถว่า
 สัจญาและอรุณชั้นที่เหลือทั้งหลาย ที่ท่านกล่าวไว้ โดยมีสัจญานั้นเป็น
 ประธาน ไม่มีแก่พรหมเหล่านั้น เพราะพรหมเหล่านั้นเป็นเพียงความ
 สืบต่อแห่งรูปที่เกิดขึ้นด้วยภาวนา อันเป็นเครื่องสำรอกสัจญา ๆ พวก
 สัตว์ผู้ไม่มีสัจญาเหล่านั้นนั้นแล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอัสถุญสัตว์ ๆ
 พรหมทั้งหลายแม่เหล่านั้น สถิตอยู่ในชั้นเดียวกัน ที่รุ่งเรืองด้วยรัศมี
 แห่งรัศมีที่ประณีตกว่ากัน (สุกใสกว่ากัน) ๆ

ปฐมฌานมี ๓ ชั้น ได้แก่

1. พรหมปาริสัชชาภูมิ
2. พรหมบุโรหิตาภูมิ
3. มหาพรหมภูมิ

1. พรหมปารีสัชชาภูมิ เป็นพรหมโลกชั้นที่ เป็นที่เกิดและที่สถิตของพรหมบริวาร ของเหล่าท้าวมหาพรหมาในชั้นปฐมฉนภูมิ

บนพรหมโลกชั้นนี้ มีปราสาทแก้วที่รุ่งเรืองด้วยรัศมี เป็นพรหมวิมานสวยงามประณีต นักหนา ดึกว่าวิเศษกว่าสมบัติของเหล่าเทพดาทั้งหลายมาก เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏบนพรหมโลกนั้น เป็นพรหมสมบัติที่ประเสริฐ

เหล่าพระพรหมในชั้นปารีสัชชาภูมินี้ ล้วนแต่มีคุณวิเศษ โดยเคยเจริญสมถกรรมฐานจนบรรลุปฐมฉน ชั้นปริตตะ คือ ชั้นสามัญมาแล้วทั้งสิ้น

พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึงอายุของพรหมปารีสัชชาภูมิดังนี้ ²⁴

“ส่วนที่ 3 แห่งกัลป์ เป็นประมาณแห่งอายุของเทวดาชั้นพรหมปารีสัชชา”

พระอภิธรรมปิฎก-วิภังคปกรณ์ ได้กล่าวถึงการอุบัติเป็นพรหม และอายุของพรหมชั้นนี้ไว้ดังนี้ ²⁵

ผู้เจริญปฐมฉนได้อย่างไร ไปเกิดที่ไหน?

ผู้เจริญปฐมฉนได้อย่างไร ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นพรหมปารีสัชชา

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร?

มีประมาณเท่าส่วนที่ 3 ที่ 4 แห่งกัลป์ (คือ 1 ใน 3 หรือ 1 ใน 4 แห่งกัลป์)

2. พรหมปุโรหิตาภูมิ พรหมปุโรหิตา เป็นพรหมโลกชั้นที่ 2 เป็นที่สถิตของพระพรหมทั้งหลายผู้มีฐานะประเสริฐกว่าเหล่าพรหมชั้นปารีสัชชาทั้งด้านพรหมสมบัติและด้านสรีระร่างกายอันเป็นรูปทิพย์ เช่น มีพรหมวิมานที่สวยงามกว่ามีรัศมีที่รุ่งเรืองกว่า มีรูปทรงร่างกายใหญ่กว่า สวยงามกว่า มีรัศมีชานออกจากกายเจิดจ้ากว่า เป็นต้น

เหล่าพรหมปุโรหิตานั้นล้วนแต่มีคุณวิเศษ โดยได้เคยเจริญสมถกรรมฐานจนได้บรรลุปฐมฉนในชั้นมัชฌิมะ คือ ชั้นปานกลางมาแล้วทั้งสิ้น จึงได้มาอุบัติเกิดในถิ่นพรหมโลกแห่งนี้ได้เสวยความสุขอันเป็นพรหมสมบัติที่ประเสริฐ ครบจนถึงปุโรหิตาพรหมอายุชัย

²⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหศาสตร์และอภิธรรมมัตถวิภาวปฏิบัติภา

(ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 191.

²⁵ กัมมทศวิภังค์-อุปปาตกัมมอายุประมาณวาร 35/1107/625.

พระอภิธรรมมัตถสังคหะได้กล่าวถึงอายุของพรหมในชั้นนี้ไว้ดังนี้²⁶

“ครึ่งกัลป์ เป็นประมาณแห่งอายุของพรหม ในชั้นปุโรหิตา”

พระอภิธรรมนิฎก-วิภังคปกรณ์ ได้กล่าวถึง การเกิดเป็นพรหมปุโรหิตา และ อายุขัยของพรหมปุโรหิตา ไว้ดังนี้²⁷

ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างกลางไปเกิดที่ไหน?

ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างกลาง ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นพรหมปุโรหิตา

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร?

มีประมาณถึงกัลป์

๓. มหาพรหมาภูมิ มหาพรหมาภูมิเป็นพรหมโลกชั้นที่ ๓ เป็นที่สถิตแห่ง พระพรหมผู้เป็นใหญ่ทั้งหลาย คือยิ่งใหญ่กว่าพรหมในชั้นปาริสัสชาภูมิ และพรหมในชั้น ปุโรหิตาที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว ในข้างต้น

พระพรหมแต่ละองค์ในชั้นมหาพรหมาภูมิจึง ล้วนแต่ได้รู้ปาวจรกุศลกรรม เจริญ สมถกรรมฐาน จนได้บรรลุ ปรุมนาน ชั้นประณีตคือชั้นสูงสุดมาแล้วทั้งสิ้น

มหาพรหมานั้น เป็นผู้ทรงอำนาจมีฤทธิ์มาก²⁸ เพราะมหาพรหม เป็นผู้ทรงไว้ซึ่ง ความดี และมีศักดิ์ศรีเหนือกว่าพรหมปาริสัสชา และพรหมปุโรหิตา ดังนั้นพรหมสมบัติ จึงดีเลิศกว่าพรหมสมบัติในปรุมนานภูมิทุกชั้น

พระอภิธรรมมัตถสังคหะได้กล่าวถึงอายุของพรหมในชั้นนี้ไว้ดังนี้²⁹

“ 1 กัลป์ เป็นประมาณแห่งอายุของพวกมหาพรหมา ฯ”

²⁶

มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหะและอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎก
(ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 191.

²⁷

ธรรมทศวิภังค์-อุปปาทกัมมอาณูปมาณวาร 35/1107/625.

²⁸

ทีฆนิกาย มทวารรค 10/246/233.

²⁹

มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหะและอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎก
(ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 191.

พระอภิธรรมปิฎก-วิภังคปกรณ์ ได้กล่าวถึงผู้จะได้ไปอุบัติ เกิดเป็นมหาพรหมมา

ดังนี้

ผู้เจริญพรหมณอย่างประณีต ไปเกิดที่ไหน
 ผู้เจริญพรหมณได้อย่างประณีต ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นมหาพรหมมา
 อายุของ เทวดา เหล่านั้น มีประมาณเท่าไร
 มีประมาณ 1 กัปป์

พรหมโลกทั้ง 3 ชั้น ดังกล่าวมาแล้วคือ พรหมปารีสัชชาภูมิ พรหมปุโรหิตาภูมิ
 มหาพรหมภูมิ

ล้วนตั้งอยู่ ณ พื้นที่ระดับเดียวกัน แต่แยกเป็น 3 เขต สำหรับพระพรหมผู้สำเร็จ
 พรหมณในแต่ละประเภทคือ

พรหมปารีสัชชาภูมิ เป็นเขตอุบัติแห่งพระพรหมผู้ได้สำเร็จพรหมณชั้นสามัญ
 พรหมปุโรหิตาภูมิ เป็นเขตอุบัติแห่งพระพรหมผู้ได้สำเร็จพรหมณชั้นกลาง มหาพรหมภูมิ
 เป็นเขตอุบัติแห่งพระพรหมผู้สำเร็จพรหมณชั้นสูงสุด

ณ พรหมณภูมินี้ มีปราสาทวิมานสวยงามมาก มีสวนดอกไม้ และสระโบกขรณี
 อันล้วนแล้วด้วยแก้วมณีแวววาว มีรัศมีสวยงามยิ่งนัก

สำหรับมหาพรหมภูมิอันเป็นภูมิอัน เป็นที่อยู่ของผู้ได้พรหมณที่มีกำลังสมาธิในชั้น
 ประณีตอาจจะมีพรหม ซึ่งอยู่ในภูมินี้มากมาย แต่จะมีองค์เดียวเท่านั้นที่เป็นผู้ปกครอง เหล่าพรหม
 ในพรหมณภูมิ เป็นผู้รัศมีรุ่งเรืองกว่า อยู่ในมหาพรหมภูมิก่อนพรหมองค์อื่นในชั้นนี้
 มีชื่อเรียกว่า "ท้าวมหาพรหม"

ทุคิยณภูมิ

ทุคิยณภูมิอยู่ต่อจากชั้นพรหมณภูมิ สูงขึ้นไป อยู่ท่ามกลางนภากาศ

ทุคิยณภูมิมีพรหมโลก 3 ชั้นคือ

1. ปรีตคาภาภูมิ
2. อัปปมาณาภาภูมิ
3. อาภัสสราภูมิ

1. ปรีตคาภาภูมิ พรหมโลกชั้นนี้ เป็นที่สถิตแห่งเหล่าพรหม ที่เสวยสมบัติ
 ความสมควรแก่อัถภาพแห่งตน โดยสมบูรณ์ทุกประการ

ปริตดาภิ ไยกศัพท์ได้ดังนี้ ปริตต+อาภา+ภิ

ปริตต หมายถึง น้อย อาภา หมายถึง รัศมี ภิ หมายถึง ที่อยู่
เมื่อรวมเข้าด้วยกันก็ได้ความว่า ที่อยู่แห่งพระพรหมทั้งหลายผู้มีรัศมีน้อยกว่าพระพรหมผู้มี
ศักดิ์สูงกว่าตน

พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึงอายุของพรหมในชั้นนี้ไว้ดังนี้³¹

" 2 กัลป์ เป็นประมาณแห่งอายุของพวกพรหมชั้นปริตตภา "

พระอภิธรรมปิฎก-วิภังคปกรณ์³² ได้กล่าวถึงพระพรหมในชั้นปริตตภาภิ
ไว้ดังนี้

ผู้เจริญหุติยานได้อย่างสามัญ ไปเกิดที่ไหน?

ผู้เจริญหุติยานได้อย่างสามัญ ไปเกิดเป็นพวกเทวดา

ชั้นปริตตภา

อายุของ เทวดา เหล่านั้นมีประมาณเท่าไร?

มีประมาณ 2 กัลป์

2. อัปปมาณาภิ พรหมโลกชั้นนี้ เป็นที่สถิตอยู่แห่งพรหมทั้งหลายผู้มีรัศมี
มากมายประมาณมิได้ รัศมีดังกล่าวชานออกจากกายของหมู่พรหมรุ่งเรืองยิ่งนัก พระพรหม
แต่ละองค์ที่สถิตอยู่ในพรหมโลกชั้นนี้ล้วนแต่มีคุณวิเศษ โดยได้ทำรูปาวจรกุศลกรรมคือ
เจริญภาวนากรรมบำเพ็ญสมถกรรมฐาน จนได้บรรลุหุติยานชั้นปานกลางมาแล้วทั้งสิ้น

พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึงอายุของพรหมในชั้นนี้ ดังนี้³³

" 4 กัลป์ เป็นประมาณแห่งอายุของพวกพรหมชั้นอัปปาณา "

³¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหศาสตร์และอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา,
(ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 191.

³² สัมมทตยวิภังค์-อุปปาตกัมมอายุปมาณวาร 35/1107/625.

³³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหศาสตร์และอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา,
(ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 191.

พระอภิธรรมปิฎก-วิภังคปกรณ์ ได้กล่าวถึงพรหมในอัปปมาณาภาไว้ดังนี้³⁴

ผู้เจริญทวยศานได้อย่างกลางไปเกิดที่ไหน?
 ผู้เจริญทวยศานได้อย่างกลาง ไปเกิดเป็นพวกเทวดา
 ชั้นอัปปมาณาภา
 อายุของเทวดาเหล่านี้มีประมาณเท่าไร?
 มีประมาณ 16 กัปป์

3. อภัสสรภาณี พรหมโลกชั้นนี้ เป็นที่อยู่แห่งพรหมทั้งหลายผู้มีประกาย
 แห่งรัศมี นานาแสง นานาสี สว่างรุ่งโรจน์ พระพรหมผู้สถิตอยู่ในพรหมโลกชั้นนี้ล้วนทรง
 คุณวิเศษ เป็นผู้เคยทำรูปาวจรกุศลกรรม คือ ได้เคย เจริญสมถภาวนากรรมบำเพ็ญสมถ
 กรรมฐาน จนได้บรรลุ ทวยศาน ชั้นปตตะ คือชั้นสูงสุดมาแล้ว จึงมีโอกาสมาอุบัติใน
 พรหมโลกแห่งนี้ เสวยปตฺตสุขอัน เป็นพรหมสมบัติที่สุดประเสริฐ และในชั้นนี้จะมีมหาพรตมา
 ที่มีรัศมีรุ่งเรืองกว่าผู้อื่นปกครองอยู่ด้วย

อภิธรรมปิฎกสังคหะ ได้กล่าวถึงอายุของพวกพรหมประเภทนี้ไว้ดังนี้³⁵

“ 8 กัปป์ เป็นประมาณแห่งอายุของพวกพรหมชั้นอภัสสรภา ”

พระอภิธรรมปิฎก-วิภังคปกรณ์ กล่าวถึงพรหมในอภัสสรภาณีดังนี้³⁶

ผู้เจริญทวยศานได้อย่างประณีต ไปเกิดที่ไหน?
 ผู้เจริญทวยศานได้อย่างประณีตไปเกิดเป็นเทวดาชั้นอภัสสรภา
 อายุของเทวดาเหล่านี้มีประมาณเท่าไร?
 มีประมาณ 8 กัปป์

นอกจากนี้ในอรรถกถาสูตตรยังมีกล่าวถึงอภัสสรพรหมว่า เป็นต้นกำเนิดของมนุษย์
 และมีคุณวิเศษต่าง ๆ ดังนี้³⁷

³⁴ ชัมมททยวิภังค์-อุปปาทกัมมอายุปมาณาวาร 35/11072625.

³⁵ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมปิฎกสังคหะและอภิธรรมปิฎกวิภังค
 (ฉบับแปลเป็นไทย). หน้า 191.

³⁶ ชัมมททยวิภังค์-อุปปาทกัมมอายุปมาณาวาร 35/1107/625.

³⁷ ทิฆนิกาย ปาฏิกวรรค 11/56/76.

ดูกรว่า เสฏฐะและภราทวาชะ มีสมัยบางครั้งบางคราวโดยล่วงระยะเวลา
ช้านานที่โลกจะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่โดยมาก เหล่าสัตว์ย่อมเกิดในชั้น
อภัสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจมีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชาน
ออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ใน
ภพนั้นสิ้นกาลยี่ดียวช้านาน ดูกรว่า เสฏฐะ และภราทวาชะ มีสมัยบางครั้ง
บางคราว โดยระยะเวลายี่ดียวช้านาน ที่โลกนี้จะกลับเจริญเมื่อโลกกำลัง
เจริญอยู่โดยมาก เหล่าสัตว์พากันจติ มาจากชั้นอภัสสรพรหมลงมา เป็น
อย่างนี้

ข้อควรสังเกต

พรหมโลกทั้ง 3 ชั้น คือ 1. ปริตตภาวภูมิ 2. อัปปมาณาภูมิ 3. อภัสสราภูมิ
ตั้งอยู่ ณ ชั้นที่ระดับเดียวกัน แต่แยกออกเป็น 3 เขตคือ

ปริตตภาวภูมิ เป็นเขตที่อุบัติแห่งพรหมทั้งหลาย ผู้ได้ทศิณณภูมิขั้นสามัญ
อัปปมาณาภูมิ เป็นเขตที่อุบัติแห่งพรหมทั้งหลาย ผู้ได้ทศิณณภูมิขั้นกลาง
อภัสสราภูมิ เป็นเขตที่อุบัติแห่งพรหมทั้งหลาย ผู้ได้ทศิณณภูมิขั้นสูงสุด

ตติยณณภูมิ

ตติยณณภูมิ อยู่สูงจากพรหมโลกชั้นทศิณณภูมิขึ้นไปมาก พรหมโลกชั้นตติยณณภูมิ
เป็นพรหมโลกที่ตั้งอยู่กลางนภากาศ เป็นที่สถิตอยู่ของพรหม 3 ภูมิด้วยกัน คือ

1. ปริตตสุภาภูมิ
2. อัปปมาณาภาวภูมิ
3. สุภกิตทาภูมิ

1. ปริตตสุภาภูมิ พรหมโลกชั้นนี้เป็นที่สถิตแห่งพระพรหมทั้งหลาย ผู้มีความ
สง่าสวยงาม มีรัศมีน้อยกว่าพรหมในชั้นสูงกว่าตน เหล่าพระพรหมในพรหมโลกชั้นนี้
ล้วนเคยทำรูปาวจรกุศลกรรมมาแล้วทั้งสิ้น คือได้เจริญสมถกรรมฐานจนได้บรรลุตติยณณ
ชั้นปริตตะคือขั้นสามัญ มาแล้ว พระอภิธรรมมัตถสังคหะ กล่าวว่า³⁸ พรหมเหล่านี้จึงเสวย
พรหมสมบัติอยู่ ณ พรหมโลกแห่งนี้ จนกว่าจะสิ้นพรหมอายุขัยซึ่งมีเวลานานถึง 16 กัปป์

³⁸ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหะและอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา
(ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 191.

2. อัปป์มาณสุภาภูมิ พรหมโลกชั้นนี้ เป็นที่อยู่ของพรหมที่มีความสง่างาม มีรัศมีมากมายจนประมาณมิได้ พรหมแต่ละองค์ที่สถิตอยู่ในอัปป์มาณสุภาภูมิ ล้วนได้เจริญ สมถกรรมฐานจนได้บรรลุคตินัยขั้นมัชฌิมะ คือ ชั้นปานกลางมาแล้วทั้งสิ้น จึงได้มีโอกาส มาอุบัติ เกิดในพรหมโลกแห่งนี้ เสวยพรหมสมบัติ เป็นสุขตามสมควรแก่พรหมวิสัย โดยสมบูรณ์ ทุกประการ พรหมแต่ละองค์ที่สถิตอยู่ในชั้นนี้ล้วนแต่ทรงคุณวิเศษทั้งปวง อภิธัมมัตถสังคหะ กล่าวว่³⁹ พรหมในชั้นนี้จะ เสวยพรหมสมบัติจนสิ้นพรหมอายุขัยคือ 32 กัปป์

3. สุภกัณฑาภูมิ พรหมโลกชั้นนี้ เป็นที่อยู่ของหมู่พรหมผู้มีรัศมีสวยงามตลอดร่างกาย คล้ายรัศมีแห่งพระจันทร์ทรงพล คือรัศมีที่ออกจากกายนั้นรวมกันอยู่เป็นวงกลมไม่กระจัดกระจาย ออกไปจากกัน เหล่าพรหมที่อุบัติ ณ สุภกัณฑาภูมิล้วนแต่เคยได้เจริญสมถกรรมฐานจนได้บรรลุ ถึง คตินัยขั้นปถิยะ คือชั้นสูงสุดมาแล้วทั้งสิ้น พระอภิธัมมัตถสังคหะ กล่าวว่⁴⁰ อายุของ สุภกัณฑาพรหมยาวนานถึง 64 กัปป์

ข้อควรสังเกต

พรหมโลกทั้ง 3 ชั้นคือ

1. ปรีตคสุภาภูมิ
2. อัปป์มาณสุภาภูมิ
3. สุภกัณฑาภูมิ

ตั้งอยู่ ณ พื้นทีระดับเดียวกัน แต่แยกเป็น 3 เขตดังนี้

ปรีตคสุภาภูมิ เป็น เขตอุบัติ และสถิตแห่งพรหมผู้สำเร็จคตินัยขั้นสามัญ

อัปป์มาณสุภาภูมิ เป็น เขตที่อุบัติ เกิดและสถิตแห่งพระพรหมทั้งหลายผู้สำเร็จ คตินัยขั้นกลาง

สุภกัณฑาภูมิ เป็น เขตที่อุบัติ และสถิตอยู่ของเหล่าพรหมผู้เป็นใหญ่ เป็นประมุขแห่งเหล่าพรหมในชั้นคตินัยขั้นสูงสุดในชั้นสูงสุด

³⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน.

จุดคฤณภูมิ

สูงขึ้นไปจากคฤณภูมิมาก เป็นที่ตั้งของพรหมโลกชั้นจุดคฤณภูมิ พรหมโลกชั้นนี้ตั้งอยู่กลางนภากาศ เป็นที่สถิตอยู่แห่งปวงพระพรหม รวม 2 พรหมภูมิด้วยกันคือ

1. เวทูปผลาภูมิ พระพรหมที่สถิตอยู่ ณ เวทูปผลาภูมิ เป็นพรหมที่ได้เสวยผลอย่างใหญ่ล้นคือได้รับฉนาคุศลอย่างเต็มที่ เพราะว่าไม่ว่าโลกจะถูกทำลายด้วยไฟ ค้วยน้ำ ค้วยลม แต่เวทูปผลาภูมิจะพ้นจากการถูกทำลายล้างทุก ๆ อย่าง พระพรหมทั้งหลายที่มาอุปติ ณ เวทูปผลาภูมิก็จะ เสวยพรหมสมบัติอย่าง เป็นสุขได้เต็มตามอายุขัย

พระพรหมทั้งหลายที่สถิตอยู่ ณ เวทูปผลาภูมิล้วนแต่เป็นผู้มีรูปาวจรกุศลกรรม ได้เคย เจริญสมถกรรมฐานจนได้บรรลุจุดคฤณภูมิ

อภิธัมมัตถสังคหะ กล่าวถึงอายุของพรหม ในชั้นนี้ดังนี้⁴¹

พรหม เหล่านี้ เสวยพรหมสมบัติ เป็นสุขอยู่ในถิ่นพรหมโลกแห่งนี้ไปจนกว่าจะถึง เวทูปผลาพรหมอายุขัย ซึ่งนับ เป็นเวลานานถึง 500 กัปป์

2. อสังญีสัตตคาภูมิ คือพรหมภูมิอัน เป็นที่สถิตแห่งพระพรหมผู้ไม่มีสัญญา เป็นพรหมที่มีแต่รูปขันธ์ ไม้มีนามขันธ์ พระพรหมในชั้นอสังญีสัตตคาภูมินี้ บางครั้งก็ เรียกว่า "พรหมลูกฟัก" หรือ "อสังญีสัตต" "

พระพรหม ซึ่งสถิตอยู่ในอสังญีสัตตคาภูมินี้ล้วนแต่เป็นผู้มีรูปาวจรกุศลกรรม เคย เจริญสมถกรรมฐานจนได้บรรลุจุดคฤณมาแล้วทั้งสิ้น จึง เสวยพรหมสมบัติ จนสิ้นอายุขัย ซึ่งนับ เป็นเวลานานถึง 500 กัปป์ ตามที่ได้กล่าวไว้ในอภิธัมมัตถสังคหะ⁴²

⁴¹ เรื่องเดียวกัน .

⁴² เรื่องเดียวกัน .

สุธาวาสภูมิ

พรหมโลกชั้นสุธาวาสภูมินี้ เป็นที่อยู่แห่งพระพรหมอริยบุคคลในบรรพตศาสนา ชั้นพระอนาคามีอริยบุคคลผู้ทรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์เท่านั้น สุธาวาสภูมินี้มีอยู่ 5 ชั้น ตั้งอยู่ท่ามกลางอากาศ และตั้งอยู่เป็นชั้น ๆ ตามลำดับภูมิหาได้ตั้งอยู่ในระดับเดียวกันไม่

พระอนาคามี แม้สิ้นชีวิตลงโดยกระตั้นหันก็ตาม ก่อนจุติจะเกิดฉานขึ้นก่อน และเมื่อออกจากฉานจึงจุติ เมื่อจุติรูปาวจรกุศลกรรม ซึ่งเป็นฉานกุศลจิตนั้น ย่อมส่งผลให้เกิดในพรหมภูมิ

อภิธรรมมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึง สุธาวาสภูมิดังนี้⁴³ “ภูมิแห่งสุธาวาส (คือภพที่อยู่แห่งท่านผู้บริสุทธิ์) มี 5 ชั้นคือ อวิหา 1 อตปปา 1 สุทัสสา 1 สุทัสสี 1 อกนิฏฐา 1 ฯ”

อภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา ได้อธิบายเกี่ยวกับสุธาวาสภูมิเพิ่มเติมดังนี้⁴⁴

ภูมิตีชื่อว่าสุธาวาส เพราะอรรถว่า เป็นที่อยู่แห่งพระอนาคามี และพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์เท่านั้น ฯ อีกนัยหนึ่งที่อยู่ของพรหมเหล่านั้นบริสุทธิ์ เพราะไม่มีเรื่องพอใจและขัดใจ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสุธาวาส ฯ ก็บรรดาพวกพรหมที่อยู่ใน 5 ชั้นเหล่านั้น พวกพรหมที่อยู่ในชั้นที่ 1 ชื่อว่าอวิหา เพราะอรรถว่า ไม่ละที่อยู่ของคนโดยการเล็กน้อย ฯ พวกพรหมที่อยู่ในชั้นที่ 2 ชื่อว่าอตปปา เพราะอรรถว่า ไม่สะอึกกลัวอะไร ฯ พวกพรหมที่อยู่ในชั้นที่ 3 ชื่อว่าสุทัสสา เพราะอรรถว่า ปรากฏได้โดยง่าย เพราะพรหมเหล่านั้นมีรูปงามอย่างยิ่ง ฯ พวกพรหมที่อยู่ในชั้นที่ 4 ชื่อว่าสุทัสสี เพราะอรรถว่า เห็นได้โดยง่าย เพราะเป็นผู้มีการเห็นบริสุทธิ์ดี ฯ ส่วนพวกพรหมผู้ที่อยู่ในชั้นที่ 5

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 206-207.

ชื่อว่าอกนิฐรา เพราะอรรถว่า พรหมเหล่านั้นไม่มีความค่าด้วย เพราะเป็นผู้มีสมบัติอย่างอุกฤษณ์ ๗ ชั้น ๔ (คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) ที่เป็นวิภากแห่งอรุณานที่ ๑ ซึ่งเป็นไปใน อากาสาัญญาจนขณะนั้นแล หรือโอกาสที่ท่านกำหนดด้วยชั้น ๔ ที่เป็น วิภากแห่งอรุณานที่ ๑ เหล่านั้น ชื่อว่าอากาสาัญญาจนกนิฐ ๗ นัยใน วิญญาณัญญาจนกนิฐเป็นต้น แม้ที่เหลือ ก็อย่างนั้น ๗

สุทธาวาสกนิฐทั้ง ๕ ชั้น มีดังต่อไปนี้

๑. อวิหาสุทธาวาสกนิฐ เป็นพรหมกนิฐที่อยู่สูงขึ้นไปจากอสัญญัสสคตกนิฐมาก

อวิหาสุทธาวาสกนิฐ หมายถึงกนิฐอัน เป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระพรหมอนาคามี อริยบุคคลทั้งหลาย ผู้ไม่เสื่อมคลาย ในสมบัติของตน (ผู้ไม่เสื่อมคลายในสมบัติของตนหมายความว่า พระพรหมผู้อุบัติ เกิดและสถิตอยู่ในอวิหาพรหมโลกนี้ ท่านย่อมจักไม่จุติหรือนิพพาน เสียก่อนจนกว่าจะสถิตอยู่นานถึงอายุครบกำหนด)

บรรดาพระพรหมที่อาศัยอยู่ในพรหมกนิฐชั้นนี้ล้วนแต่มีवासนาบารมีที่สูงส่ง เป็นผู้ที่ได้เกิด ในบรรพตศาสนา รวมทั้งยัง เป็นผู้ที่มีกิเลสติดอยู่ในจิตสันดาน เพียง เล็กน้อย มาก เป็นผู้มีความอดุสสาหะ เจริญสมถกรรมฐานจนได้สำเร็จ เป็นพระอนาคามีอริยบุคคล และในขณะที่เจริญวิปัสสนากรรมฐานอยู่นั้นปรากฏว่ามีสังขัตติยธรรม คือมีสังขัตติยธรรมมากกว่า อินทรีย์อื่น เป็นผู้ทรงคุณวิเศษของบรรพตศาสนา เมื่อดับขันธลงไปจุติ ณ อวิหาสุทธาวาสกนิฐ เสวยพรหมสมบัติจนกว่าจะสิ้นอายุ หรือจนกว่าจะได้เป็นพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานไป

๒. อดิปปาสุทธาวาสกนิฐ พรหมกนิฐแห่งนี้สูงขึ้นไปจากอวิหาสุทธาวาสกนิฐมาก เป็นที่สถิตอยู่แห่งพระพรหมอนาคามีผู้ไม่มีความเดือดร้อนทั้งกาย วาจา ใจ พระพรหมในชั้นนี้ ไม่มีนิวรณ์ธรรม ซึ่งเป็นกิเลสอัน เป็นเหตุทำให้จิตเดือดร้อน จิตของพรหมเหล่านี้จึงล้วน สงบ เยือกเย็น พระพรหมผู้สถิตอยู่ในอดิปปาสุทธาวาสกนิฐนี้ เป็นผู้ที่เกิดในบรรพตศาสนา บางท่านเคย เป็นสาวกของพระพุทธองค์ และเป็นผู้เห็นภัยในวัฏสงสาร มีความอดุสสาหะ เจริญสมถกรรมฐาน และเป็นผู้มีวิริยธรรม คือมีวิริยะ แก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น เป็นผู้ทรงคุณ วิเศษเมื่อดับขันธลงไปจุติ เป็นพระพรหม สถิตอยู่ ณ อดิปปาสุทธาวาสกนิฐ จนกว่าจะจุติ หรือจนกว่าจะเป็นพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานไป

3. สุทฺถสสาสุทธาวาสกฺขิ สูงขึ้นไปบนฟ้าไกลจากอดิปปาสุทธาวาสกฺขิหลาย พัน โยชน์ เป็นที่สถิตยของพระอนาคามีอริยบุคคล

สุทฺถสสาสุทธาวาสกฺขิ เป็นภูมิที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระพรหมอนาคามี อริยบุคคลทั้งหลาย ผู้มีความเห็นแจ่มแจ้ง หมายความว่าสามารถมองเห็นสภาวธรรมอย่าง ชัดเจน เนื่องจากเป็นพรหมที่บริบูรณ์ด้วยประสาทจักขุ ทิพยจักขุ ธัมมจักขุ และปัญญาจักขุ ฉะนั้นจึงเห็นสภาวธรรมได้อย่างแจ่มชัด เหล่าพรหมในสุทฺถสสาสุทธาวาสกฺขิ เป็นผู้ มีวาสนาบารมีเคยเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเคยได้พบพระบรมพุทธศาสนา ได้สำเร็จ เป็นพระอนาคามีอริยบุคคล และขณะที่เจริญวิปัสสนากรรมฐานอยู่นั้น มีสติในทริย แก่กล้ากว่าอินทริยอื่น คือมีสติแก่กล้า เมื่อดับขันธจึงมาจุติ เป็นพระพรหมผู้บริสุทธิ์ อยู่ใน พรหมโลกแห่งนี้นั้นจนกว่าจะจุติหรือสำเร็จ เป็นพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานไป

4. สุทฺถสสิสุทธาวาสกฺขิ เป็นพรหมโลกที่อยู่สูงจากสุทฺถสสาสุทธาวาสกฺขิมากมาย หลายพัน โยชน์ พรหมโลกชั้นนี้ เป็นภูมิที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพรหมอนาคามีอริยบุคคลผู้มีความ เห็นแจ่มใสมากกว่า ชัดเจนมากกว่า ที่ว่ามากกว่า ก็คือมากกว่าพรหมในชั้นสุทฺถสสาสุทธาวาสกฺขิ เพราะ ปสาทจักขุ ทิพยจักขุ ปัญญาจักขุ มีกำลังมากกว่า ยกเว้นธัมมจักขุเท่านั้นที่ยังกำลัง สูงเสมอกัน จึงสามารถมองเห็นสภาวธรรม ได้อย่างชัดเจนแจ่มใส มีใจสงบเยือกเย็น พระพรหมในชั้นนี้ล้วนมีวาสนาบารมี เคยเป็นสาวกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็น ผู้เห็นภัยในวัฏสงสาร มีความฉลาดหาะเจริญวิปัสสนากรรมฐานและเป็นผู้มีสมาธิในทริย คือ มีสมาธิแก่กล้ามากกว่าอินทริยอื่น เมื่อเสวยพรหมสมบัติจนสิ้นอายุก็จะจุติไป หรือจนกว่า จะได้สำเร็จ เป็นพระอรหันต์และดับขันธ เข้าสู่ปรินิพพาน

5. อกนิภรสุทธาวาสกฺขิ พรหมภูมิแห่งนี้สูงกว่าสุทฺถสสิสุทธาวาสพรหมโลก มากมายหลายพัน โยชน์

อกนิกรสุทธาวาสภูมิ หมายถึง ภูมิ เป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระพรหมอนาคามี อริยมุคคัลทั้งหลาย ผู้ทรงคุณวิเศษในพระบวรพุทธศาสนาและเป็นผู้มีปัญญาอันบริสุทธิ์ แก่กล้ากว่า อินทรีย์อื่น ท่านจึงมาอุบัติ เป็นพรหมอนาคามีอริยมุคคัล

สำหรับพรหมอนาคามีสถิตอยู่ในอกนิกรภูมิ ซึ่งเป็นสุทธาวาสภูมิชั้นที่ 5 นี้ นับว่าเป็นพรหมที่วิเศษกว่าพรหมอื่นทั้งหมด เพราะพรหมในสุทธาวาสภูมิ 4 ชั้น คือ อริหา อตีปปา สุตัสสา สุตัสสี เมื่อยังไม่บรรลुเป็นพระอรหันต์ เมื่อสิ้นอายุขัยก็ จะไปจุติในภูมิที่เหมาะสมกับตน จะไม่อุบัติซ้ำภูมิ และไม่จุติในชั้นสุทธาวาสภูมิที่ต่ำกว่า แต่อกนิกรพรหมจะไม่จุติอีกจะสำเร็จ เป็นพระอรหันต์และปรินิพพานในชั้นนี้ เลย

อภิธัมมัตถสังคหะได้กล่าวถึงอายุของพรหมในชั้นสุทธาวาส ไว้ดังนี้⁴⁵

1,000 กัลป์ เป็นประมาณแห่งอายุของพวกพรหมชั้นอริหา, 2,000 กัลป์ เป็นประมาณแห่งอายุของพวกพรหมชั้นอตีปปา, 4,000 กัลป์ เป็นประมาณ แห่งอายุของพวกพรหมชั้นสุตัสสา, 8,000 กัลป์ เป็นประมาณแห่งอายุของ พวกพรหมชั้นสุตัสสี, 16,000 กัลป์ เป็นประมาณแห่งอายุของพวกพรหม ในชั้นอกนิกรฐา ฯ”

คู่มือการศึกษาพระอภิธัมมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะไป เกิดในสุทธาวาสภูมิ ได้ดังนี้ ต้องประกอบด้วยลักษณะดังนี้⁴⁶

1. ต้องเป็นพระอนาคามี
2. ต้องสำเร็จปัญจฌาน
3. ต้องมีอินทรีย์ทั้ง 5 อย่างใดอย่างหนึ่ง แก่กล้าเป็นพิเศษ

ผู้ใดมีคุณสมบัติครบทั้ง 3 ประการนี้ จึงจะไปเกิดในสุทธาวาสภูมิ ถ้าพระอนาคามี มุคคัลที่ได้ปัญจฌาน แต่มีอินทรีย์ 5 เป็นไปอย่างธรรมดา ไม่แก่กล้าเป็นพิเศษแล้ว พระอนาคามีนั้นย่อมยัง เกิดในเวทูปผลาภูมิ ย่อมไม่เกิดในสุทธาวาสภูมิ

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 191-192.

⁴⁶ วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสารการพิมพ์, 2526), หน้า 278.

สำหรับผู้ที่เกิดในสุทธาวาสภูมิแล้วนั้น มีคุณสมบัติพิเศษอีก 4 ประการ ดังนี้คือ

1. ผู้ที่ไปเกิดในสุทธาวาสภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งแล้ว ย่อมไม่ไปเกิดในรูปภูมิอื่น ๆ หรือในอรุปรภูมิ
2. ย่อมไม่เกิดซ้ำที่ตนเกิดอยู่อีก
3. เมื่อตายจากสุทธาวาสภูมิที่ตน เกิดอยู่แล้ว ย่อมไม่ไปเกิดในภูมิที่ต่ำกว่าต้องไปเกิดในภูมิที่สูงกว่า
4. ต้องสำเร็จ เป็นพระอรหันต์ได้ในสุทธาวาสภูมินั้นเอง

สำหรับในอกนิฏฐาภูมิ มีคุณสมบัติพิเศษอีกประการหนึ่งคือ พระอนาคามีที่อยู่ในอกนิฏฐาภูมินี้จะต้องสำเร็จ เป็นพระอรหันต์ในภูมินั้นเอง

ที่กล่าวไว้ว่าการไปเกิดในสุทธาวาสภูมินั้นต้องมีอินทรีย์ 5 แก่งล้าเป็นพิเศษ มีการแสดงภูมิที่เกิดไว้ตามปัจจัยแห่งอินทรีย์ ดังนี้คือ

- สัทอินทรีย์ แก่งล้า เป็นพิเศษ จะไปเกิดใน "อวิหาภูมิ"
- วิริยอินทรีย์ แก่งล้า เป็นพิเศษ จะไปเกิดใน "ลุดฺธิปาภูมิ"
- สติอินทรีย์ แก่งล้า เป็นพิเศษ จะไปเกิดใน "สัทสสาภูมิ"
- สมาธิอินทรีย์ แก่งล้า เป็นพิเศษ จะไปเกิดใน "สุทฺถสสิภูมิ"
- ปัญญินทรีย์ แก่งล้า เป็นพิเศษ จะไปเกิดใน "อกนิฏฐาภูมิ"

อินทรีย์ คือความเป็นใหญ่ หรือความเป็นผู้ปกครอง ในธรรมที่เขินฝ่ายดี
อินทรีย์ที่กล่าวถึงนี้มีอยู่ 5 ประการคือ

1. สัทอินทรีย์ หมายถึง อินทรีย์คือสัทธา

มีความเป็นใหญ่ในการที่จะสร้างความสัทธาปสาทะ ในอารมณ์ที่เขินฝ่ายดีให้บังเกิดขึ้นภายในจิตใจ สัทธาแบ่งได้ 2 ชนิดคือ

- 1.1 ปกติสัทธา ได้แก่ความเชื่อในทาน คือ ภาวนา ฆางที่สามัญชนทั่วไป ประพฤติปฏิบัติกันได้โดยปกติ ซึ่งสัทธาชนิดนี้ก็ยังไม่แรงกล้าอะไร บางครั้งบางคราว ภายอกุศลอาจ เกิดแทรกแซงทำให้สัทธาเสื่อมไปได้

1.2 ภาวนาสัทธา ได้แก่สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติในหลักของกรรมฐานที่ทรงแสดงไว้ สัทธาชนิดนี้มีกำลังแรงกล้าและแนบแน่นในจิตใจของบุคคลได้เป็นอันมาก สมถภาวนาสัทธานั้นอกุศลจะทำให้เสื่อมได้ยาก ในชั้นของอินทรีย์จริง ๆ สัทธาต้องขึ้นถึงระดับภาวนาสัทธา

2. วิริยอินทรีย์ หมายถึง อินทรีย์คือวิริยะ

ความเป็นใหญ่ในการที่จะบำเพ็ญเพียรพยายามอย่างยิ่งยวด ซึ่งต้องเป็นความเพียรที่บริบูรณ์ตามหลักของสัมมัปปธานทั้ง 4 ประการ คือ

- 2.1 เพียรระมัดระวังไม่ให้บาปบังเกิดขึ้น
- 2.2 เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว
- 2.3 เพียรให้กุศลคือความดีบังเกิดขึ้น
- 2.4 เพียรรักษากุศล คือความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

3. สดีนอินทรีย์ หมายถึง อินทรีย์คือสติ

ความเป็นใหญ่ในการที่จะระลึกรู้อารมณ์อันเกิดขึ้นในสติปัฏฐานทั้ง 4 ประการ คือการตั้งสติระลึกรู้ที่ กาย เวทนา จิต ธรรม นำจิตให้สงบเป็นสมถกรรมฐาน และใช้ปัญญาพิจารณาพิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม ตามหลักของวิปัสสนากรรมฐาน จนเห็นความจริงแห่งกาย เวทนา จิต ธรรมนี้ก็สักแต่ว่ากาย เวทนา จิต ธรรมไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน เรา เขาแต่ประการใด

4. สมาธินทรีย์ หมายถึง อินทรีย์คือสมาธิ

ความเป็นใหญ่ที่จะทำจิตของบุคคลให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของกรรมฐาน จนเป็นเอกัคคตาจิต คือจิตที่มีอารมณ์เดียวคือได้รูปฌาน 4

5. ปัญญินทรีย์ หมายถึง อินทรีย์คือปัญญา

ความเป็นใหญ่ในการให้รู้ - เห็น ชั้นธ อายตนะธาตุว่า เต็มไปด้วยทุกข์ โทษ เป็นวิภูษุภย ได้แก่วิภูษุภยที่สามารถฆ่าแรกแยงแยะสิ่งทั้งหลายออกให้ประจักษ์ชัดตามความเป็นจริงนั้นเอง

อรุณภาพ

อรุณภาพ คือ ภพอันเป็นที่สถิตของพรหมที่ไม่มีรูปร่างที่เรียกว่าอรุณพรหม ผู้ซึ่งได้บำเพ็ญสมณภาวนาจนได้อรุณภาพ 4 บรรลุถึงอรุณาवจรกุศลกรรม พรหมเหล่านี้มีแต่เพียงจิต ไม่มีร่างกายจึงไม่สามารถบอกได้ว่าลักษณะทางกายภาพเป็นอย่างไร

อภิธรรมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึงอรุณภาพไว้ดังนี้⁴⁷ “ภูมิแห่งอรุณาवจรมี 4 ชั้น คือ ภูมิแห่งอากาศาณัญญาตนณะ 1 ภูมิแห่งวิญญานัญญาตนณะ 1 ภูมิแห่งอากาศัญญาตนณะ 1 ภูมิแห่งเนวสัญญานาสัญญาตนณะ 1 ”

ในอรุณภาพมีอยู่ 4 ภูมิคือ

1. อากาศาณัญญาตนณภูมิ เป็นอรุณภาพชั้นแรก และพระพรหมผู้สถิตอยู่ ณ อรุณภาพนี้ล้วนได้อรุณภาพที่ 1

สังฆารูปปคตีสสูตร ได้กล่าวไว้ว่า “เทวดาผู้เข้าถึงอากาศาณัญญาตนณภาพ มีอายุยืนดำรงอยู่นาน มากด้วยความสุข”

2. วิญญานัญญาตนณภูมิ เป็นอรุณภาพชั้นที่ 2 พระพรหมผู้สถิตอยู่ ณ อรุณภาพนี้ ล้วนได้อรุณภาพที่ 2

บุคคลผู้ได้อรุณภาพที่ 1 และมีฉานกล้า พิจารณาแล้วทำให้รู้สึกว้า “อากาศาณัญญาตนณภาพนี้ ยังไม่ตึกยัง เป็นอรุณภาพชั้นต่ำ ยังใกล้เคียงกับรูปฌานอยู่ จึงคลายความพอใจในอากาศาณัญญาตนณภาพนั้น ใครจะได้อรุณภาพชั้นสูงขึ้น ไปจึงตั้งอกตั้งใจพยายามทำความเพียรเจริญภาวนาให้มากยิ่งขึ้น โดยถือเอาวิญญานอันแผ่ไปทั่วอากาศ ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นอารมณ์แล้วบำเพ็ญภาวนาตามพลังแห่งสมาธิจิต นาน ๆ เข้า นีวรณทั้งหลายก็สงบ⁶³ สติตั้งมั่น จิตก็มีความแนบแน่นกับวิญญานบัญญัติ แล้วก็พ้นจากอากาศาณัญญาตนณภาพ ก้าวเข้าสู่วิญญานัญญาตนณภาพ เมื่อดับจิตก็จะไปเกิด เป็นอรุณพรหม ชั้นวิญญานัญญาตนณภูมิ

⁴⁷ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมัตถสังคหะและอภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา (ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 188.

⁴⁸ มัชฌิมนิกาย อุปปิณฑาสก 14/329/197.

4. เนวส์ถณานาสถณายตนฏมิ เป็นรูปพรหมชั้นสูงสุด ในจำนวนรูปพรหมทั้งหมด พรหมผู้สถิตอยู่ ณ เนวส์ถณานาสถณายตนฏมิล้วน เป็นผู้เคยได้รูปฌาน 4 มาแล้วทั้งสิ้น

เมื่อบุคคลที่ได้รูปฌาน 3 แล้ว ยังมีพอใจ มีความปรารถนาจะบรรลุถึงรูปฌานชั้นสูงสุด และพิจารณาว่า "ขอให้ตัวข้า จงมีจิตใจนั้น เหลือน้อยนักหนา เป็นดุจดังว่าหายไปเสียเถิด จะเป็นการประเสริฐแก่ตัวข้าแล"⁴⁹ จึงบำเพ็ญภาวนาด้วยกำลังสมาธิ จนนิर्वรณสังข สติมั่น จิตแนบแน่นมั่นคงในความสงบ แล้วก็ก้าวสู่เนวส์ถณานาสถณายตนฌาน เมื่อสิ้นชีวิตก็จะมาจุติเป็นพระพรหมชั้น เนวส์ถณานาสถณายตนะฏมิ

เนวส์ถณานาสถณายตนพรหม หมายถึง รูปพรหมผู้มีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่⁵⁰

เนวส์ถญา แปลว่า มีสัญญาก็ไม่ใช่ หมายถึงไม่มีสัญญาอย่างหยาบ

นาสถญา แปลว่า ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ หมายถึง มีสัญญาประณีตละเอียด คือ เหลือน้อยเต็มที

⁴⁹ พระเทพมุนี, ภูมิวิลาสินี, หน้า 397.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน

อเนญชสูตร กล่าวไว้ว่า

... เทวดาพวกที่ เข้าถึงชั้นวิญญาณัญจายตนมีอายุประมาณสี่หมื่นกัป* อนุชนดำรงอยู่ในชั้นวิญญาณัญจายตนนั้น ครายเท่าสิ้นอายุขัยของเทวดา เหล่านั้นให้สิ้น ไปจนหมดแล้ว ไปสู่นรกก็มี ไปสู่กำเนิดสัตว์เดรัจฉานก็มี ไปสู่วัตถุวิสัยก็มี ส่วนสาวกของพระผู้มีพระภาค ดำรงอยู่ในชั้นวิญญาณัญจายตน ครายเท่าสิ้นอายุขัย ยังประมาณอายุของเทวดา เหล่านั้นให้สิ้น ไปจนหมดแล้วปริณิพพานในภพนั้นเอง⁵¹

๓. อากิญจัญญายตนภูมิ เป็นอรุปรภพชั้นที่ ๓ พระพรหมที่สถิตอยู่ ณ อากิญจัญญายตนภูมินี้ล้วนได้อรุปรภพที่ ๓ ในอดีตชาติ พรหมในชั้นนี้เกิดจากภพที่อาศัยนัตถิกาวบัพัญญุตินี้ เป็นอารมณ์

มีผู้กล่าวว่า เมื่อพระพรหมผู้วิเศษ กระทำพิธีบำเพ็ญพรตภาวนาจนได้สำเร็จ วิญญาณัญจายตนฌานนั้นก็ด้วยพิจารณาเห็นว่า "วิญญาณัญจายตนฌาน อันศรัทธาได้แล้วนี้ ยังไม่ประสพพอจำเราจะต้องก่อความเพียรพยายามให้หนักขึ้น ไปอีก เพื่อที่จะได้อรุปรภพที่สูงและประณีตกว่านี้"⁵²

เมื่อพิจารณาดังนี้แล้ว จึงไม่พอใจ ไม่ยินดี อยู่แต่เพียงวิญญาณัญจายตนฌานนั้น แล้วพยายามบำเพ็ญในอรุปรภพชั้นสูงต่อไป โดยถือเอาความไม่มี ความว่างเปล่า ซึ่งเรียกว่า "นัตถิกาวบัพัญญุตินี้" เป็นอารมณ์ ความหลังแห่งสมาธิจิตจนนิรรมทั้งหลายสงบสติตั้งมั่น จิตตั้งมั่นอยู่ในนัตถิกาวบัพัญญุตินี้ แล้วก็เข้าสู่อากิญจัญญายตนฌาน เมื่อสิ้นชีวิตก็จะไปจุบังเกิดเป็นพรหมในชั้นอากิญจัญญายตนภูมิ

* กัปและกัลป์ มีความหมายเหมือนกันคือระยะเวลาที่ยาวนานมาก

⁵¹ อังคุดตฺรปิฎกฯ ศิกนินบาต 20/556/343.

⁵² พระเทพภูมิจิตฺต, ภูมิจิตฺต, หน้า 395.

อภิธรรมมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึงอายุของอรุปรหม ดังนี้⁵³

บรรดาอรุปรหม 4 เหล่านี้ สองหมื่นกัลป์เป็นประมาณแห่งอายุของเหล่าเทวดา ผู้เข้าถึงชั้นอากาศาณัญญายตนะ สี่หมื่นกัลป์เป็นประมาณแห่งอายุของพวกเทวดา ผู้เข้าถึงชั้นวิญญาณัญญายตนะ หกหมื่นกัลป์เป็นประมาณแห่งอายุของเหล่าเทวดา ผู้เข้าถึงชั้นอภิญญาญญายตนะ แปดหมื่นสี่หมื่นกัลป์ เป็นประมาณแห่งอายุเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ ฯ "

กรรม

กรรม เป็นพื้นฐานสำคัญ อันจะนำบุคคลไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ พุทธปรัชญามีทรรศนะว่าการที่บุคคลจะจัดไปเกิด ณ ที่ใดนั้นขึ้นอยู่กับกรรมที่เขาได้ทำไว้ในชาติปัจจุบัน เป็นตัวกำหนดไม่ว่าจะเป็นสุคติภพหรือทุคติภพก็ตาม

อภิธรรมมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึงเรื่องกรรมไว้ในปริเฉทที่ 5 ดังนี้

กรรมมี 4 อย่าง ด้วยอำนาจแห่งกิจ (คือให้ผลตามกิจ) คือ ชนกกรรม กรรมที่เกิดขึ้น 1 อุบัติสัมภกรรม กรรมที่สนับสนุน 1 อุบัติพิภกรรม กรรมที่เบียดเบียน 1 อุปชาดกรรมที่ศัตรู 1 ด้วยปริยายแห่งการให้ผล (คือให้ผลตามลำดับมี 4 คือ) คุรุกรรม กรรมหนัก 1 อาสันนกรรม กรรมที่ได้ทำในเวลาใกล้ตาย 1 อาจิณณกรรม กรรมที่ประพฤดิเนื่อง ๆ 1 กตัตตกรรม กรรมสักแต่ว่าทำ 1 ด้วยอำนาจแห่งกาลที่ให้ผล (คือให้ผลตามระยะเวลา มี 4) คือ ทิฏฐธรรม เวทนีเย กรรมอันสัตว์พึงเสวยในภพปัจจุบัน 1 อัปปีชชเวทนีเย กรรมอันสัตว์พึงเสวยในภพที่จะเข้าถึงคือไป 1 อปรปรเวทนีเย กรรมอันสัตว์พึงเสวยในภพสืบ ๆ ไป 1 อโหสิกรรม กรรมได้มีแล้ว (คือให้ผลสำเร็จแล้ว) 1 ฯ"⁵⁴

⁵³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหะและอภิธรรมมัตถวิภาณีฎีกา (ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 192.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 192-193.

เพื่อให้เข้าใจ เรื่องกรรมทั้ง 12 ประเภทชัดเจนยิ่งขึ้นจึงสรุปคำอธิบายเรื่องกรรม
ในเอกสารอื่น ๆ แสดงประกอบดังนี้

1. กัจจตุกะ คือกรรมที่ให้ผลตามหน้าที่มี 4 อย่างคือ⁵⁵

1.1 ชนกกรรม คือ กรรมที่ทำให้เกิด มีทั้งฝ่ายเป็นกุศลและอกุศล หากผู้ใดตาย
แล้วไปเกิดในภพที่ดี ก็ได้ชื่อว่ามีชนกกรรมเป็นกุศล ถ้าเกิดในภพที่ไม่ดีก็มีชนกกรรม เป็นอกุศล
ดังคำกล่าวที่ว่า "ชนกกรรมเปรียบประดุจมารดาที่ให้กำเนิดบุตรตามกรรมดี กรรมชั่วที่เคยทำไว้"⁵⁶

1.2 อุปลถัมภกรรม คือกรรมที่สนับสนุนชนกกรรม ถ้าชนกกรรมเป็นฝ่ายกุศล
อุปลถัมภกรรมก็จะเป็นฝ่ายกุศลด้วย เช่น ถ้าไปเกิดในภพดี อุปลถัมภกรรมจะสนับสนุนให้มีความสุข
มากยิ่งขึ้นในภพนั้น แต่ถ้าชนกกรรมเป็นฝ่ายอกุศล กรรมซึ่ง เป็นฝ่ายเดียวกันก็จะส่งผล
ให้มีความทุกข์หรือผลอันไม่พึงปรารถนา

1.3 อุปปิฬิกกรรม คือ กรรมที่ตามมาเบียดเบียน (ฝ่ายตรงกันข้าม) มีทั้งที่เป็น
ฝ่ายกุศลและอกุศล คือถ้าบุคคลกำลังได้รับผลกุศลกรรม เช่นกำลัง เจริญรุ่งเรืองแต่ อุปปิฬิกกรรม
ฝ่ายอกุศลตามมาทัน ก็จะทำให้กุศลกรรมนั้น เสื่อมลงหรืออันตรธานหายไป

ในขณะที่เดียวกันหากบุคคลนั้นกำลังได้รับความทุกข์ยากจากอกุศลกรรมที่
ทำไว้ หากแต่อุปปิฬิกกรรมฝ่ายกุศลตามมาทันก็จะทำให้ความทุกข์นั้นน้อยหรือเบาบางลง

1.4 อุปชาตกรรม มีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศลเรียกอีกอย่างได้ว่า "อุชัง เจตกรรม"
หมายถึงกรรมที่ตัดรอนการให้ผลของกรรมอื่น ๆ ทำให้กรรมอื่น ๆ หมดโอกาสส่งผลต่อไป

⁵⁵ วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ 5,
หน้า 144.

⁵⁶ พระเทพมุนี, กรรมที่ปณี, หน้า 22.

57

2. ปากทานปริยายจตุกะ คือกรรมที่ให้ผลตามลำดับมี 4 ชนิด

2.1 ครุกรรม(กรรมหนัก) มีทั้งฝ่ายกุศลและอกุศลจะให้ผลเป็นอันดับแรกก่อนกรรมอื่นทั้งหมด

ครุกรรมฝ่ายกุศล ได้แก่ การเจริญรูปฌานและอรุฌาน

ครุกรรมฝ่ายอกุศล แบ่งเป็น 2 พวก คือ

ก. นียตมิจฉาปฏิกรรม (ผู้เห็นผิด) เช่น มองเห็นว่าทำดีไม่ได้ดี เป็นต้น

ข. อนันตริยกรรม มี 5 ประเภทคือ

มาตุฆาต คือ ช้ำมารดา

บิดุฆาต คือ ช้ำบิดา

อรหันตฆาต คือ ช้ำพระอรหันต์

โลหิตุฆาต คือ ทำให้พระพุทธรูปองค์ทรงหื้อพระโลหิต

สังฆเภท คือ ทำให้พระสงฆ์แตกแยกกัน

2.2 อาสันนกรรม (กรรมที่เกิดขึ้นเมื่อเวลาใกล้ตาย) อาสันนกรรมนี้ จะให้ผลก่อนกรรมอื่นรอเขาจากครุกรรม

2.3 อาจิณณกรรม (กรรมที่กระทำสม่ำเสมอ) เป็นกรรมที่ผู้กระทำทำบ่อยครั้ง มีทั้งกุศลกรรม และอกุศลกรรม เช่น ผู้ที่ทำบุญทำกุศลสม่ำเสมอใส่บาตรตอนเช้า ถือศีล 5 ศีล 8 หรือแม้เคยทำน้อยครั้งแต่ถึง การกระทำอัน เป็นกุศลนั้น เสมอก็ถือว่าเป็น อาจิณณกรรม เช่นกัน

2.4 กตัตตกรรม (กรรมที่สักแต่จะทำ) หมายถึงกรรมที่ผู้ทำทำลงไปโดยมีเจตนาอ่อน ไม่ได้มีความตั้งใจทำอย่างเต็มที่ ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม อาจทำลงไปเพราะความบังเอิญก็ได้

58

3. ปากกาลจตุกะ คือ กรรมที่ให้ผลตามระยะกาลมี 4 ชนิดคือ

3.1 ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม ได้แก่กรรมที่เห็นผลทันตาในชาตินี้ภพนี้มี 2 อย่างคือ

ก. ปรีปักกทิฏฐธรรมเวทนียกรรม ได้แก่กรรมที่บันดาลให้เห็นผลทันตาในชาตินี้ ซึ่งในกรณีนี้มีความแก่กล้ามาก จะทำให้ เจ้าของกรรม เห็นผลแน่นอนภายใน 7 วัน

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 154.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.

ข. อปรีภักทิจุทธธรรมเวทนิยกรรม ได้แก่กรรมที่บันดาลให้เห็นผลทันตาในชาตินี้ แต่ยังไม่ถึงความแก่กล้า ให้ผลหลังจากการกระทำไปแล้ว 7 วัน แต่ให้ผลในปัจจุันไม่ข้ามภพข้ามชาติไป

๓.2 อุปัชชเวทนิยกรรม เป็นกรรมที่ให้ผลในชาติที่ 2 หมายความว่า ทำอุปัชชเวทนิยกรรมแล้วจะได้รับผลชาติหน้า (ชาติถัดไป) อย่างแน่นอน

๓.3 อปราริยเวทนิยกรรม เป็นกรรมที่ให้ผลในภพที่ 3 เป็นต้นไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น กรรมนี้ไม่มีทางเป็นอโหสิกรรมจะรอส่งผลเมื่อมีโอกาส ไม่ว่าจะผ่านไปกี่ภพกี่ชาติก็ตาม ยกเว้นเจ้าของกรรมดับขันธปรินิพพาน แล้วจึงสิ้นสุดกัน

๓.4 อโหสิกรรม เป็นกรรมที่จะไม่ให้เกิดผลอีกต่อไป เนื่องจากเป็นกรรมที่ให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว หรือเป็นเพราะไม่มีโอกาสให้ผล เช่น ผู้ทำกรรมดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานเสียก่อน กรรมที่ยังไม่ให้เกิดหรือให้ผลยังไม่เสร็จสิ้นทั้งหมดจะกลายเป็นอโหสิกรรม

กรรมที่เป็นอโหสิกรรมนั้น ได้แก่ ทิฏฐธัมมเวทนิยกรรม อุปัชชเวทนิยกรรม อปราริยเวทนิยกรรม ทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ซึ่งล่วงเลย เวลาตามกำหนดของคนแล้ว โดยไม่มีโอกาสที่จะให้ผลแก่ผู้เป็นเจ้าของกรรมอีกต่อไป หรือถ้าจะพูดให้เข้าใจง่าย ๆ ก็กล่าวได้ว่า อโหสิกรรม ก็คือ กรรมที่ให้ผลเสร็จสิ้นแล้วหรือไม่มีโอกาสให้ผลนั่นเอง

กรรมที่ทำให้ปฏิสนธิในภพอื่น

อภิธัมมัตถวินาวิปฏิภา ได้กล่าวถึงกรรมที่ทำให้เกิดปฏิสนธิในภพอื่นดังนี้

อนึ่ง ก็กรรมที่ทำให้เกิดปฏิสนธิในภพอื่น หรือกรรมนิมิตมีรูปที่คืนที่คนเคยได้ และสิ่ง เป็น เครื่องอุปการณในเวลาที่กระทำกรรมนั้นหรือคตินิมิตที่คนจะพึงเสวย และเป็น เครื่องอุปโภคในภพที่จะบัง เกิดในลำดับ มาปรากฏเฉพาะหน้า ความสมควรในเวลาใกล้จะตาย ของเหล่าสัตว์ผู้กำลังจะตาย ย่อมปรากฏขึ้นในบรรดาทวารทั้ง 6 ทวารใดทวารหนึ่ง ด้วยกำลังแห่งกรรม ๗ คอจากนั้นจิตสันดาน (ความสืบทอดแห่งจิต) ปรารถนารมณ์ตามที่ปรากฏนั้นนั้นแล บริสุทธ์หรือเศร้าหมองตามสมควรแก่กรรมที่กำลังจะให้ผล จูจโอนเอนไปในภพที่จะบัง เกิดนั้นตามสมควรแก่ภพที่จะ เกิด ย่อมเป็นไปเนื่อง ๆ โดยมาก ๆ ก็หรือว่ากรรมที่เป็นผู้ให้เกิดนั้นนั้นแล เป็นกรรมถึงทวารแล้ว ด้วยอำนาจ ทำให้ใหม่เสมอ (ดูกรรมที่ถูกทำในขณะนั้น) ๗ จุติจิตชั้นเป็นที่สุดแห่งภพปัจจุบันของสัตว์ผู้จะตาย เกิดขึ้นแล้วดับไปด้วยอำนาจแห่งการเคลื่อนไป

ในที่สุดแห่งวิจิตร หรือในความสิ้นไปแห่งภวังค์ ฯ ในที่สุดแห่งจิตจิตที่ดับไปแล้ว
 นั้น ใจกล่าวก็คือปฏิสนธิจิต ด้วยอำนาจการสืบต่อภพอื่น ที่มีวัตถุ (คืออารมณ์)
 หรือไม่มีวัตถุ เลยกก็ตามปรารภอารมณ์ที่ตนถือ ที่มีวัตถุ (คืออารมณ์) หรือไม่มีวัตถุ
 เลยกก็ตามปรารภอารมณ์ที่ตนถือเอาอย่างนั้น ในลำดับจิตวิจิตรนั้นนั้นแลอันสังขารซึ่ง
 ถูกอวิชชาขุสยห้อมล้อมแล้ว มีศัลหานุสยเป็นมูลรากให้เกิดอยู่ตามสมควร อัน
 สัมปยุตธรรมทั้งหลายประคับประคองไว้ เป็นธรรมชาติถึงก่อน เพราะ เป็นที่ตั้งแห่ง
 ธรรมที่เกิดร่วมกัน พอเกิดขึ้นเท่านั้น ก็ตั้งอยู่ในภพอื่น ๆ ก็เพราะชวนจิต
 ทั้ง 5 นั้นแล ที่เป็นไปอ่อน ในปฏิสนธิจิตนี้ บัดจิตพึงหวังวิถีไกลตาย เพราะ
 ฉะนั้นถ้าเมื่ออารมณ์ที่เป็นปัจจุบันนั้นแล มาสู่คลองแล้วยังปรากฏอยู่ที่เท่านั้น
 จึงมีการตาย ฯ ทั้งปฏิสนธิและภวังค์มีอารมณ์เป็นปัจจุบัน ท่านย่อมได้ใน
 เวลานั้นเพราะทำอธิบายไว้ดังนี้ กามาวจรปฏิสนธิ จึงได้มีอารมณ์เป็นปัจจุบัน
 และอดีตซึ่งเป็นกรรมนิमितและคตินิमितที่ทวาร 6 ถือเอา ฯ ส่วนกรรมเป็นอดีต
 อย่างเดียว ฯ และกรรมนั้นอันมโนทวารถือเอาแล้ว ฯ ก็อารมณ์ที่เป็น
 กามาวจรธรรมทั้งนั้น ฯ ส่วนรูปาวจรปฏิสนธิ มีกรรมนิमितที่เป็นมหัคคตะ
 และปัญญุตติ เท่านั้นเป็นอารมณ์ ฯ อนึ่งอรุปปฏิสนธิ มีกรรมนิमितที่เป็นมหัคคตะ
 และปัญญุตติ เท่านั้นเป็นอารมณ์ตามสมควร ฯ แต่สำหรับพวกอสังขยีสัตว์ชีวิตนกะ
 นั้นแลตั้งอยู่โดยความเป็นปฏิสนธิ เพราะฉะนั้น อสังขยีสัตว์เหล่านั้น ชื่อว่า
 มีรูปเป็นปฏิสนธิ ฯ พวกอรุปสัตว์ มีอรุปเป็นปฏิสนธิ ฯ ที่เหลืออนอกนั้น มีทั้ง
 อรูปเป็นปฏิสนธิ ฯ⁵⁹

สำหรับกรรมอันจะนำไปเกิดในภพ 3 คือ กามสุคติภพ รูปภพ และอรุปภพ มีดังนี้

⁵⁹ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาสัย, อภิธรรมมัตถกถาและอภิธรรมมัตถกถาวิปฏิภา
 (ฉบับแปลเป็นไทย), หน้า 197-198.

กามาวจรอุศลกรรม

กามาวจรอุศลกรรมเป็นกรรมฝ่ายบุญอุศลซึ่งเป็นตัวการดับขันดาลกรรมวิบาก คือ ให้ผลเป็นความสุขในกามสุดติภพ

กามาวจรอุศลกรรมนั้นมีกรรมทวารหรือเหตุให้เกิดจากการกระทำ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. อุศลกายกรรม เป็นอุศลเจตนาขึ้นกามาพจร หรือ อุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางกาย ทวารเรียกว่า "อุศลกายกรรม" มีอยู่ 3 ประการคือ
 - 1.1 ปาณาติปาตวิริติ เป็นอุศลเจตนาที่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
 - 1.2 อทินนาทานวิริติ อุศลเจตนาที่งดเว้นจากการลักเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ ด้วยอาการแห่งการขโมย
 - 1.3 กาเมสุมิถจาจารวิริติ อุศลเจตนาที่งดเว้นจากการประพฤติดีศิตทางกามทั้งหลาย
2. อุศลวจีกรรม เป็นอุศลเจตนาขึ้นกามาพจรหรืออุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางวจีทวาร เรียกว่า อุศลวจีกรรมมีอยู่ 4 ประการคือ
 - 2.1 มุสาวาทวิริติ อุศลเจตนาที่งดเว้นจากการกล่าวเท็จ
 - 2.2 บิสุณาวาจาวิริติ อุศลเจตนาที่งดเว้นจากการกล่าวคำส่อเสียด
 - 2.3 หรุสวาจาวิริติ อุศลเจตนาที่งดเว้นจากการกล่าวคำหยาบ
 - 2.4 สัมผัสปปลาปวิริติ อุศลเจตนาที่งดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ
3. อุศลมโนกรรม เป็นอุศลเจตนาขึ้นกามาพจรหรืออุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางมโนทวาร เรียกว่า "อุศลมโนกรรม" มีอยู่ 3 ประการคือ
 - 3.1 อนภิชฌก ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นด้วยอำนาจแห่งความโลภ

3.2 อภัยบาท ความไม่เอาหาจดจงเวรจงกรรมด้วยอำนาจแห่งความโกรธ

3.3 สัมมาทิฐิ มีความเห็นอันถูกต้องตามสภาวะธรรมที่เป็นจริง คือเห็นชอบตาม

ท่านองคฺลองธรรม

กามาวจรอุศลกรรม 10 ประการที่กล่าวมานี้เรียกได้อีกอย่างว่า อุศลกรรมบถ 10 หรือ สุจริตกรรม⁶⁰

บุญกิริยาวัตถุ 10

กามาวจรอุศลกรรม ซึ่งเป็นกรรมฝ่ายอุศลนี้ เมื่อจะกล่าวโดยบุญกิริยาวัตถุ 10 คือ ความดีที่ควรทำเพราะเหตุยังผลดีที่เกิดขึ้นมีอยู่ 10 ประการ คือ

1. ทานมัย บุญที่สำเร็จด้วยการบริจาคทาน
2. สิลมัย บุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล
3. ภาวนามัย บุญที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา
4. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพฤติดนอ่อนน้อม
5. เวชยารัจจมัย บุญที่ช่วยเหลือชนชายช่วยเหลือในกิจการที่ซบ
6. บัณฑิตทานมัย บุญที่สำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ
7. บัณฑิตานุโมทนามัย บุญที่สำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ
8. ธรรมัสสวนมัย บุญที่สำเร็จด้วยการฟังธรรม
9. ธรรมเทศนามัย บุญที่สำเร็จด้วยการแสดงธรรม
10. ทิฏฐชุกกรรม การกระทำความรู้ความเห็นแห่งตนให้ตรง⁶¹

วิบากแห่งกามาวจรอุศลกรรม

วิบากหรือผลแห่งกามาวจรอุศลกรรมนั้นย่อมอำนวยความสุขความเจริญให้แก่บุคคล

⁶⁰พระเทพมุนี, กรรมทิปนี, หน้า 501.

⁶¹พระโสภณคณาภรณ์, ธรรมปริทรรศน์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2527), หน้า 155.

ผู้เป็นเจ้าของกรรมทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

วิบากแห่งกามาวจรกุศลกรรมที่ยังผลให้เกิดในชาติปัจจุบัน เช่น การเป็นผู้ให้ทาน ย่อมยังประโยชน์ในปัจจุบันได้คือ ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักของคนทั้งหลาย ผู้ให้ทานจะเข้าสมาคม ได้ก็องอาจกล้าหาญไม่ครั้นคร้ามขาม เกรงเป็นผู้มีเกียรติยศศักดิ์ศรีในสมาคมนั้น เป็นต้น

วิบากแห่งกามาวจรกุศลกรรมที่ยังผลในชาติหน้า ก็คือผลกรรมจะชักนำให้ผู้เป็นเจ้าของกรรมไปปฏิสนธิในกามสุคติภพ ได้ตามสมควรแก่กามาวจรกุศลกรรมที่ตนได้กระทำไว้ ซึ่งกามสุคติภพดังกล่าว ก็คือมนุษยภูมิและเทวภูมิระดับกามาวจรนั้นเอง

รูปาวจรกุศลกรรม

สำหรับรูปาวจรกุศลกรรมนั้น เป็นกรรมฝ่ายบุญกุศล เป็นกรรมอันเป็นผลนำสู่ความสุขอันประณีตในรูปภพให้แก่ผู้เป็นเจ้าของกรรม และผู้เป็นเจ้าของกรรมดังกล่าวนี้เมื่อได้ประพฤตรูปาวจรกุศลกรรม เมื่อถึงแก่ความตายรูปาวจรกุศลกรรมอันเป็นกรรมดี ก็จะชักนำไปให้เกิดในภพที่ดีคือไปอุบัติเกิดเป็นพระพรหม เสวยพรหมสมบัติ ณ พรหมโลกตามอำนาจแห่งกรรมที่ได้กระทำไว้

รูปาวจรกุศลกรรมนี้เกิดจากการภาวนาที่ถูกต้อง จนได้ฌานทั้ง 4 ฌานคือ

1. ปฐมฌาน
2. ทุติยฌาน
3. ตติยฌาน
4. จตุตถฌาน

รูปฌานทั้ง 4 นี้ เป็นรูปาวจรกุศลกรรม ส่วนการที่จะสร้างฌานทั้ง 4 หรือรูปาวจรกุศลกรรมนี้ จะต้องมีความอดสาหะพยายามบำเพ็ญสมณกรรมฐานซึ่งการเจริญสมณกรรมฐาน ถ้ายังไม่ถึงขั้นอัปปนาสมาธิ คือ ไม่บรรลุถึงตัวฌานแล้วรูปาวจรกุศลกรรมก็จะยังไม่เกิดขึ้น ถ้ารูปาวจรกุศลกรรมเกิดขึ้นเมื่อใดนั้นก็หมายถึงผู้เจริญสมณกรรมฐาน ได้บรรลุถึงตัวฌานแล้ว

การเกิดของรูปาวจรกุศลกรรมนี้ ต่างกับกามาวจรกุศลกรรมคือ กามาวจรกุศลกรรม
ย่อมเกิดขึ้นได้ทั้งทางกาย วาจา และทางใจ

เมื่อกล่าวโดยกรรมแล้วได้แก่ กายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม ส่วน
รูปาวจรกุศลกรรมนั้น เกิดทางกายและทางวาจาไม่ได้ เกิดได้เฉพาะทางใจอย่างเดียว
(มโนกรรม)

การเกิดของรูปาวจรกุศลกรรมนั้นย่อมเกิดจากการ เจริญสมถกรรมฐานอย่างใด
อย่างหนึ่ง ในอารมณ์กรรมฐานที่เรียกว่า "ภาวนามัย" เพียงอย่างเดียว

รูปาวจรกุศลกรรม ย่อมเข้าถึงความสำเร็จอันเป็นอัปนาสมาธิได้คือในการ
เจริญสมถกรรมฐาน ถ้ายังไม่ได้ฌาน รูปาวจรกุศลกรรมก็จะยังไม่เกิดขึ้น

การเกิดของรูปาวจรกุศลกรรมนั้น จำแนกโดยองค์ฌาน เป็นหลักได้ 5 ประเภท
ตามองค์ฌานที่ประกอบคือ

ปฐมฌานกุศล มีองค์ฌาน 5 ได้แก่ วิตก, วิจาร์, ปีติ, สุข, เอกัคคตา

ทุติยฌานกุศล มีองค์ฌาน 4 ได้แก่ วิจาร์, ปีติ, สุข, เอกัคคตา

ตติยฌานกุศล มีองค์ฌาน 3 ได้แก่ ปีติ, สุข, เอกัคคตา

จตุตถฌาน มีองค์ฌาน 2 ได้แก่ สุข, เอกัคคตา

ปัญจฌานกุศล มีองค์ฌาน 2 ได้แก่ อุเบกขา, เอกัคคตา

รูปาวจรกุศล จึงมีจำนวนจิตเกิดได้ 5 ดวง ตามองค์ฌานที่ประกอบ

วิบากแห่งรูปาวจรกุศลกรรม

วิบากหรือผลแห่งรูปาวจรกุศลกรรมนั้น ย่อมให้ความสุขอันประณีตและละเอียดอ่อน
แก่บุคคลผู้เป็น เจ้าของกรรมทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

วิบากแห่งรูปาวจรกุศลกรรม ที่จะอำนวยความสุขในชาตินี้ ก็คือ ผู้ที่บรรลุปรมณพหุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน อันเป็นรูปาวจรกุศลกรรม ทั้ง 4 ชั้นหรือชั้นใดชั้นหนึ่งแล้ว ย่อมสามารถจะเข้าฌานสมาบัติ เสวยปณิศจิตสุขอันเกิดจากฌานที่ตนได้ ซึ่งมีบุษย์ธรรมดาสามัญทั้งหลายไม่สามารถจะรับความสุข เช่นนี้ ส่วนผู้บรรลุจตุตถฌานอันเป็นรูปาวจรกุศลกรรมชั้นที่ 4 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดตามนัยแห่งพระสูตร หรือปัญจนฌานตามนัยแห่งพระอภิธรรม สามารถเจริญอิทธิบาท 4 ทำอภิญญาให้เกิดขึ้นได้ อภิญญามี 6 ดังนี้

1. อิทธิวิธิติอภิญญา คือการแสดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ เช่น สามารถเหาะได้ แผลงกาย หรือเนรมิตสิ่งต่าง ๆ ได้ เป็นต้น
2. ทิพโสตตอภิญญา คือความเป็นผู้มีหูทิพย์ ได้ยินเสียงที่เบาที่สุดและไกลที่สุด โดยจะได้ยินเฉพาะเสียงที่ตนประสงค์ เช่นประสงค์จะได้ยินเสียงสัตว์เล็ก ๆ ก็อธิษฐานให้ได้ยินได้ เป็นต้น
3. เจโตปริยตณอภิญญา หรือ ปรจิตตวิชานนอภิญญา คือความเป็นผู้รู้จิตใจผู้อื่น รู้แม้กระทั่งจิตใจสัตว์ จนถึงจิตใจของพระพรหมในพรหมโลกชั้นสูง ๆ ทีเดียว
4. ปหฺเพนิวาसानุสตีอภิญญา คือ การระลึกชาติได้ส่วนจะระลึกได้กี่ชาติก็ภพก็สุดแต่อำนาจวาสนาบารมีของตน
5. ทิพจักขุอภิญญา คือ ความเป็นผู้มีตาทิพย์ สามารถมองเห็นได้ไกลมองเห็นได้แม้สิ่งที่เล็กที่สุดคือ ปรมาณู แม้ในสถานที่ลึกลับมืดซิดก็สามารถมองเห็น เช่นกัน
6. อาสวักขยญาณ ญาณหรือความรู้ที่ทำให้อาสวะหมดสิ้นไป อภิญญาตั้งแต่ข้อ 1 ถึงข้อ 5 เรียกว่าโลกียอภิญญา เพราะผู้ยังเป็นปุถุชนผู้ได้รูปฌาน 4 ก็สามารถทำให้เกิดมีขึ้นได้ ข้อสุดท้ายคือ อาสวักขยญาณ เรียกว่า โลกุตตรอภิญญา มีแต่พระอรหันต์ที่ได้รูปฌาน 4 เท่านั้น ที่สามารถทำให้เกิดมีขึ้น

อรุปาวจรกุศลกรรม

อรุปาวจรกุศลกรรมนั้น เป็นกรรมฝ่ายบุญฝ่ายกุศลชั้นสูงสุดแห่งโลกียะ เป็นกรรมที่มีอำนาจยังวิบากที่เป็นความสุขอันประณีตสูงสุดในอรุปणी ให้เกิดกับผู้เป็นเจ้าของกรรม

ผู้ที่มีความเพียร และความศรัทธา ตั้งใจ บำเพ็ญสมถกรรมฐานจนได้บรรลุจุดตถญาณ อันเป็นฌานชั้นสูงสุด สำเร็จเป็นอรุปาวจรกุศลกรรมชั้นสูงสุดดังกล่าวมาแล้ว หากปรารถนาจะบรรลุรูปฌานต้องกระทำรูปฌานชั้นสูงสุดนั้นให้ติดต่อกันไป จนชำนาญ เช่นเดียวกับการปฏิบัติของผู้ที่บรรลุปฐมฌานซึ่งกำลังปฏิบัติ เพื่อให้เข้าสู่ทุติยฌานนั่นเอง

มีผู้กล่าวว่า มีบุคคล 2 ประเภท ผู้ซึ่งจะดำเนินสู่ทางอันจะนำมาซึ่งอรุปาวจรกุศลกรรมคือ

1. บุคคลซึ่งเกิดในขณะที่โลกว่าง เว้นจากพระบวรพุทธศาสนา บุคคลเหล่านี้เป็นผู้เจริญสมถกรรมฐานจนสามารถได้จุดตถญาณ แล้วมีความคิดว่า "รูปร่างนำมาซึ่งความทุกข์ เป็นเหตุทำให้เกิดความวุ่นวาย มีความต้องการ ความหิวกระหายไม่รู้สิ้นสุด ร่างกายมนุษย์กำเนิดมาจากโลหิตและร่างกายของบิดา-มารดา ไม่ใช่สิ่งสะอาด ทรามไคที่ยังมีกายอยู่ก็มีความทุกข์ ความเดือดร้อนอยู่รำไป ดังนั้นควรเจริญฌานให้สูงยิ่งขึ้น เพื่อจะได้ไปเกิด ในอรุปणीซึ่งเป็นภูมิที่ปราศจากร่างกาย มีแต่จิตอย่างเดียว เมื่อเป็นเช่นนั้น ความทุกข์ ความเดือดร้อนต่าง ๆ อันเกิดจากร่างกายเป็นเหตุ นั้นย่อมจะถูกดับไปหมดสิ้น ความสุขอย่างยิ่งก็จะหล้นบังเกิดมีขึ้นอย่างแน่นอน"

2. บุคคลประเภทนี้ ก็คือ บุคคลที่เป็นพุทธสาวกผู้บำเพ็ญสมถกรรมฐานจนได้รูปฌานชั้นสูงสุดคือ จุดตถญาณ แล้วมีความปรารถนาจะบรรลุรูปฌานนั้น ไม่ได้พิจารณาโทษทางร่างกาย แบบประเภทแรก แต่มีความเห็น ว่า สมานิอันเกิดจากรูปฌานชั้นสูงสุดที่บรรลุ แล้วมีความวิเศษ สู้สมานิที่เกิดจากรูปฌานไม่ได้ เพราะสมานิที่เกิดจากรูปฌานนั้นมีกำลังกล้าแข็งและประณีตกว่าสมานิที่เกิดจากรูปฌาน.

วิบากแห่งอรุปาวจรกุศลกรรม

วิบากแห่งอรุปาวจรกุศลกรรม ซึ่งอำนวยความวิเศษและความสุขอันประณีตให้แก่
ผู้เป็น เจ้าของกรรมทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

ผู้ที่ได้บำเพ็ญสมณกรรมฐานขั้นสูงจนได้รูปฌาน 4 คือ เนวสัญญานาสัญญายตมอรุปฌาน
เนื่องจาก เมื่อมีสมาธิที่ดี ปัญญาที่มีความรู้ความสามารถ เป็นอัครธรรมที่ย่อม เกิดขึ้นตามด้วย ปัญญา
ที่ว่านี่คืออภิญญา แต่อภิญญาจะเกิด เฉพาะกับบุคคลผู้เจริญสมณกรรมฐานโดยใช้กสิณเป็นอารมณ์
เท่านั้น เพราะว่ามีสมาธิอัน เกิดจากการเจริญกสิณภาวนานั้น เป็นสมาธิที่มีพลังแรงกล้า ยิ่งกว่า
สมาธิที่เกิดจากการเจริญสมณภาวนา โดยใช้กรรมฐานชนิดอื่น เป็นอารมณ์

สรุป

1. ในปริเฉทที่ 5 ของพระอภิธรรมมัตถสังคหะนี้เป็น เรื่องที่ว่าด้วยจักรวาลวิทยา
(Cosmology) ของพุทธศาสนา
2. กรรมอันจะนำไปปฏิบัติในภพ 3 หรือความสุคติภพ รูปภพ และอรุปภพ ก็คือ
กุศลกรรมอันได้แก่ กามาวจรกุศลกรรม รูปาวจรกุศลกรรม และอรุปาวจรกุศลกรรม
3. การเกิดของกามาวจรกุศลกรรม แตกต่างจากรูปาวจรกุศลกรรม และ
อรุปาวจรกุศลกรรม คือ กามาวจรกุศลกรรม เกิดได้ทั้งทางกาย วาจา และใจ ส่วน
รูปาวจรกุศลกรรมและอรุปาวจรกุศลกรรม เกิดได้แต่ทางใจ (มโนกรรม) อย่างเดียว
4. สวรรค์ชั้นสุทธาวาสตามที่ปรากฏในพระอภิธรรม สามารถยืนยันถึงความ
มีอยู่จริงของภพภูมิในพุทธศาสนา เพราะสวรรค์ชั้นสุทธาวาสนี้ เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนของ
พุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องมรรค ผล นิพพาน ซึ่งเกี่ยวข้องโยงกับการเกิดใหม่